
Сяргей Рублеўскі

...люблю ўсё толькі ў высокіх узорах –
калі напой, дык “Хэнэсі”,
калі рыба, дык стронга,
калі песьня, дык “Зорка Венера”...

У крыжовай прасторы

З першай прыступкі ў Лалібеле

Што ні павесь на сцяну, а яно калі ды калі грим-не ў жыцьцёвай драматургіі, як чэхаўская стрэльба. Так у мяне здарылася з карцінай эфіопскага мастака Алему Адмасу – графічным лістом, на якім ён адлюстраваў храм сьвятога Георгія ў Лалібеле. Вычасаны з суцэльнага глыбіннага каменнага пласту ў сівай старажытнасьці, ён прызнаны цудам сьвету. Аснова храму, ягоная першая прыступка, месціцца куды ніжэй паверхні зямлі, будыніна нібы прарастае, выпрастаецца ўверх з глыбінных нетраў.

Прытым вычасаны храм у форме крыжа, гэта добра бачна зверху, створаны дойлідамі Божы дом акурат раўняецца з паверхняй зямлі. Як тут не здзівіцца! Калі мы – славяне, еўрапейцы, астатні сьвет – у сваім памкненьні да Хрыстовай веры па цагліне ўзьнімали храмы як мага вышэй, каб у лагодным прасторавым атуленьні ўзвысіць угору свой удзячны малельны

позірк, дык пакорныя Госпаду эфіопы найвялікшым узвышэннем лічылі зямную паверхню, якая трывае іх на гэтым сьвеце. Разам з памкненнем да выратавальнай веры яны і самі ўсё адно як вылушчыліся з зямной чарнаты.

Праўда, можна ўбачыць і іншы, нават планетарны замах у памкненнях старажытных эфіопаў. Атрымліваецца, што сваім храмакрыжам яны пазначылі ў сусьвеце Зямлю, зацемілі і яе Божае бласлаўненне. І натхнёна прызналі за своеасаблівы нябёсны ўзвышак хрумсткую, учарсьцьвелую, як хлеб на запякальным сонцы, глебу. Толькі б паспрыяла неба дажджом!

* * *

Калі я ў свой час пазіраў на Алему Адмасу, увачавідкі пацъвяджалася праўдзівасьць майго ўяўленьня аб паходжаньні эфіопаў. Таноткі, як націнка, з вузенькімі плечукамі, з чорнай сухой скурай, усё адно як падпалены ў гарачай печы... Здавалася, што майго знаёнца адразу і не пазнаеш у цемрадзі.

Цяпер, калі я згадваю Алему Адмасу, калі думаю пра эфіопаў, дык уяўляю, што гэты народ быў выдыхнуты з зямных нетраў якраз жа праз вольную прастору паміж сьцяной храма ў Лалібеле і вялізным, на цэлы абсяг, некрунутым залежам суцэльнай камянюкі. Іх, у адрозьненне ад беларусаў, Бог добра натхніў на гістарычную ўсходжасьць.

А тады, напачатку 80-х, такія думкі мне і блізка ў галаву не прыходзілі. У інтэрнацкім пакойчыку тэатральна-мастацкага інстытуту ў Менску мы з лёгкасьцю бавілі малады час. Я прыязджаў на госьці да свайго сябра, які вучыўся ў Анікейчыка на скульптара. На апошнім курсе да яго і прысялілі графіка-пачаткоўца Алему Адмасу. І той, мусіць, праз які тыдзень, калі ўсе больш-менш разнаёміліся і асьмеліліся, на колькі гадоў незаўважна страціў сваё непаўторнае імя. Мальцы нязмушана пачалі зваць яго Адмасам Пятровічам – маўляў, так прасьцей (а напэўна ж, згадваўся і арап цара Пятра – Абрам *Пятровіч*).

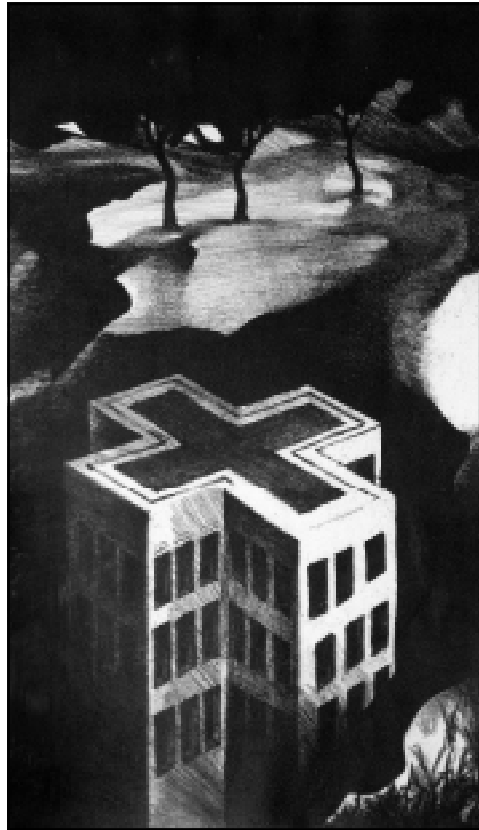
“Пятровіч, падай гуркі...”

“Ну, Пятровіч, за Менгісту Хайле Марыяма! Куляем да дна!”

Эфіоп куляў горкі напой з рашучым адчаем, нібы самазабойца атрутны келіх.

Трэба сказаць, што, завіраны маладой рэвалюцыйнай неабачлівасьцю, Адмас Пятровіч мог узьняць за свайго зацятага верхаводу нават не адну, а колькі адчайных чарак запар.

Што тычыцца нас, дык мы пілі не раўнуючы, як у свой час сам “дарагі

Леанід Ільч”.

Аднойчы ў інтэрнат, каб наведаць маладзейшых знаёмцаў, завітаў нядаўні выпускнік, навасьпечаны віцебскі скульптар Алесь Цьвічкоў. І “загудзелі” малыцы. У шчыльнае кола гаманкіх сяброў у чарговы раз патрапіў і Адмас Пятровіч.

Цьвічкоў насіў цудоўную чорную, упрыгожаную зорачкай з салдацкай пілоткі, чэ-гевараўскую бярэтку. Калі яе ўпершыню ўбачыў Адмас, вочы яго напоўніліся канчаткова загусьцелай чарнатою лавападобнага жаданья мець такі мадныя галаўны ўбор. Ubачыўшы гэта, Алесь – а прыхільнікі рэвалюцыянераў, нераўнуючы, як і самі іх улюбёнцы, ніколі не бываюць сквапнымі, асабліва ў маладыя гады – абяруч урачыста зьняў берэтку з галавы і падаў яе расчуленаму эфіопу: насі!

Зрэнкавая чарната эфіопа заблішчэла, нібы адпаліраваны эбаніт. Але Адмас Пятровіч выявіўся яшчэ больш шчодрым, чым спадкамец даўнейшага віцебскага скульптара Якерсона. Ён адчыніў студэнцкую фанерную шафу і дастаў адтуль навіюткую мутонавую шапку-аблавушку. Нягледзячы на тое, што Адмасу яе падарыла менская каханка Анжэла, ён рашуча падаў яе Цьвічкову – маўляў, не пакрыўдзі, не адмоўся, насі на здароўе, а я ў рэвалюцыйным уборах цяпер аніякай сьцюжы не зазнаю. Алесь паўпарціўся, паўпарціўся ды і пагадзіўся. І ўсе дружна выпілі, а восеньскі клён прывітальна шкрабануў па шыбіне галінай з адной-адзінай ацалелай на ёй барвянай лісьцінкай.

Сёньня мне трохі дзіўна: гарачы ў рэвалюцыйным узруху, Адмас Пятровіч у сваіх студэнцкіх гравюрах амаль не выказваў аніякай лявацкай перакананасьці. Вядома ж, і якога слабога знаку яе не было на падораным мне графічным лісьце.

Карціна Пятровіча вісела ў маім кабінеціку зусім някідка, прыемна вабіла позірк, хоць, па сутнасьці, на працягу звыш трыццаці гадоў я мала што ведаў пра славетную царкву ў Лалібеле. Толькі сёлета ўдумліва зацікавіўся гэтай графікай, і то з сумнай нагоды – калі зьнянацку патрапіў на цяжкі бальнічны ложка і пачаў ня “трохі думаць пра вечнае”, а толькі пра яго і больш ні пра што. Але слова, гэты незаменны злучок паміж душой і целам, сьцялася да кропачкі нематы. Яго замянялі такія просььенькія, лёгка спазнавальныя відзяжы – усё адно што коміксы для няўцяжных. Нібы хто “пракручваў” іх наўмысна, каб я не закамьянеў заўчасна ў гнятлівым змроку...

Зьнясілены ў цесных лапах хваробы, раз за разам я спрабаваў дазнацца пра свой куртаты надзел, які яшчэ ня цалкам адкрываўся. У сьвядомасьці зноў і зноў высьвечваліся відарысы-згадкі.

І тады я зразумеў: сьмерць – гэта калі слова ня мае працягу.

* * *

Маўклівасьць, спустошанасьць, ціша. Бачу: спускаюся па прыступках уніз, здаецца, у сутарэньні старога карабля. Усё наўкруг

нагадвае дэкарацыі прымітыўных баевікоў: сьцены з паржавелага металу, пад нагамі – разьлітае машыннае масла, наўкруг загусьцелы морак... Усё прыгнечвае, нават раздражняе: няўжо маё жыцьцё настолькі абагульненае і затыраванае, што так просьценька ілюструецца копіямі стэрэатыпных кінастужак? Я перажываў гэтыя прыкрыя пачуцьці, пакуль нарэшце не перапынілася страхотнае заглыбленьне ў цемру. Пакуль не адчуў, што гэта яшчэ ня скон, што яшчэ вернецца слова. Што ёсьць дно, цьвердзь, як наўмысна падстаўленая Богам далонь.

Як толькі я адчуў яе, дык адразу захацеў пра гэта напісаць. І ня проста, а з натхнёнасьцю ізографа, які расьпісвае новы, толькі што затынкаваны сьветлы храм. Распавесьці “прыўкрашана”, як кажуць у нашай вёсцы, з наўмыснай для гэтага зьменай абставінаў і нават месца дзеі, зыходам з прымроеных аблезлых, цьмяных сутарэньняў. Каб і на драбок не згубілася мая праўда.

Вось так і згадалася карціна Алему Адмасу. І сваё змушанае хваробай абніжэньне да апошняга апірышча я прымерыў на Лалібелу. Першая прыступка храма і стала мне, як надзея, самым трывалым апірышчам. Менавіта з яе і пачаў я акрыяньне-ўзыходжаньне па крыжовай прасторы да паверхні, якая трывае ўсіх людзей сьвету. І бяз боязі пачаў згадаваць мінулыя дні.

* * *

Восеньскай ссохлай сьцяблінай я ляжаў на ўдзірвянелым ложку і прыслухоўваўся, як у маім нутры зьвіваецца час і анікуды далей ня доўжыцца. Сябры не прыходзілі ў бальніцу – я адгаварыў іх трохі схлусіўшы: маўляў, дактары забаранілі. Яны на сваю спагаду міжволі выменьвалі б у мяне адзіноту, а я мог аддаць яе толькі, няхай сабе і за маленькую, але радасьць.

...Зусім нечакана доктар папрасіў мяне ўзяць асадку ды што-небудзь напісаць, каб паглядзець, ці падужала рука, высьветліць, ці зьмяніўся почырк. Я страшыўся, але нарэшце асьмеліўся і асьцярожна вывеў звывалае, што крэмзаю заўсёды, калі спрабую пёрка: “Піша добра”. Агледзеў. Нібыта аніякіх прыкметаў зьменаў. Потым яшчэ – “піша добра” і ўсё адно як набраўшы паветра ў грудзі перад рашучым скачком – “піша добра, піша добра, піша добра, піша добра...” Госпадзе сьвяты, якую адчуў я ў гэтыя імгненьні лёгкасьць і волю!

А пёрка і сапраўды пісала добра, і атрамант (калі мяне забірала хуткая, асадка была ў партфелі) не загусьцеў ні трошкі – спраўна жывіў асадку праз тоненькі капілярчык. Я адчуў працяг і зразумеў, што час знайшоў выйсьце з маёй няпэўнай абалонкі і зьнітаваў з усімі людскімі насельнікамі зямлі. Радасьць мая была параўнальная з першым крокам дзіцяці. Мусіць жа, ніхто ня памятае, як зрабіў яго, толькі ўсьведамляе незабыўнасьць. А я раптам успомніў, нібы ўчарашняе.

А яшчэ згадаў, як у малалецтве на гнутых сьлізгунах мы з Петраком зьязджалі з пагорку на вясковай вуліцы – ад Захарковай і ледзьве не да нашай хаты. Мала чаго заставалася. І вось цяпер, нібы сьлед ад палаза, лёгка доўжыцца за маім пёркам гнуткая атрамантавая лінія, аркуш паперы ані траха не запавольвае яе – “піша добра...” І я шчасліва ўсьведамляю, што зноў не змагу жыць без “пісанья”, як кажа пра мой літа-

ратурны занятак мама. І пачынаю думаць пра адляцелую ў вырай чараду задум новых твораў. Ці вернуцца яны?..

* * *

Я ўяўляю, як аркушы з маімі накідамі-крэмзамі павольна лунаюць у бруістым паветры глыбокага храмавага калодзежа ў Лалібеле.

Мне раптам – аж рука засьвярбела – захацелася напісаць ліст Адмасу Пятровічу, і я міжволі замест “піша добра” нават пачаў выводзіць на аркушы нязвыклае: “Адыс-Абеба Абеба Абеба...” Гэта было ўсё адно як радаваньне адкрыцьцю алфавіта: а – б – е...

А потым рука ўпэўнена вывела: “Маё шанаваньне, Адмас Пятровіч!”

Але ўсё ж я пісаў не ў Эфіопію, а, мусіць, у той самы інтэрнацкі пакойчык на вуліцы Друкарскай.

...Письмовы стол, як звычайна, засланы аркушам шчыльнай паперы, на ім – паўлітроўка, няхітрая закуска, чарачкі. Наўкруг – уся былая “кумпанія”. Хлопцы сашчыльнілі плечукі ў вясёлай бядзе.

Пасьля пятай ці шостаў чаркі Адмас Пятровіч дастае з унутранай кішэні пінжака ліст і ня без прытоенага гонару пачынае чытаць усьлях. Блытаецца, “кульгае” на асобных словах, але гэтым яшчэ больш засяродвае ўвагу сяброў. Толькі час ад часу яны вяртаюцца да галоўнага і, як птушаняты, далёка закідваюць галовы, каб увабраць зельле ў адзін глык.

“Асабліва цяжка было ў першыя дні, – чытае Адмас, а хлопцы нетаропка, нібы з прынукі закусваюць. – Я ляжаў, як абрынуты долу сьцюдзёным подыхам вятрыскі мятлік са зламанымі крыламі. Урачы заходзілі ў пакой адзін за адным і распытвалі аб усім на сьвеце, проста хацелі пагаманіць, нібы даўнія знаёмцы. Ім трэба было высветліць, што зьмянілася ў маіх паводзінах пасьля грымотных зараніцаў, якія адпалымнелі ў маёй галаве, ці значна пашкодзаны далікатныя нервовыя тканкі”, – голас Адмаса Пятровіча гучаў надзвычай роўна, здавалася, што гэта ня ён, а я сам чытаю пра сваю прыкрую зашчэмлэнасьць у жорнах немінучага. І нетаропка, пакрысе даходжу да месца, дзе выказваю зусім прыкрае сумненьне: маўляў, калі, крыў Божа, па маіх судзінах зноў шаргане іскрыстым дзеркачом, наўрад ці варта будзе чапляцца за агароджу падзелу паміж “тым” і “гэтым”. Наўрад ці варта нудотна вісець на ёй, бадай, лепш адразу перакуліцца на той бок... Адным словам, зрабіць што-небудзь дзеля таго, каб не застацца ў горкай няпэўнасьці, у прамежковым часе. Галоўнае – рашучасьць: там адчайна дзеўбануцца галавой аб сьцяну ці яшчэ што зладзіць, абы не канаць у няпэўнасьці. Па сутнасьці, гэта была думка аб сыходзе. Яна бывае такой будзёнай, прымітыўнай...

* * *

...Ня ведаю, як мой фаталізм раскусіў доктар К., але аднойчы ён сказаў: “Трэба, трэба, даражэнькі, дапамагчы арганізму запусьціць свой кампутар. Зусім злачынна нічога не рабіць! Ляжаць у чоўне склаўшы рукі ды азіраць недасяжнае неба...”

Тым вечарам, калі да шыбінаў майго бальнічнага вакна прыліп змрок, я ў каторы раз прымружыў вейкі і нібы ў кіно з вышыні птушынага палёту ўбачыў ахутаны смугой горад. Мурашынае мігценьне вокнаў, вулічных ліхтароў... І раптам я разгледзеў: гэта ж зусім ня вокны, а

драбнютка, як сьветлячкі, сігналныя агенчыкі кампутараў. Каторы толькі ўключыўся, каторы выключаецца, мігціць нібы зьнічка сваім сьвятлом, такім рухомым, няўстойлівым... Відавочна, кампутары злучаныя электроннай драбнюткай, але неахопна шырокай сеткай. У тым ліку ў адным яе “вочку” – і мой. Уключаецца, толькі прыхопіцца, мільгане раз-другі – і зноў патанае ў цемры. А іншыя кампутары наўкруг мігцяць сваімі агенчыкамі з частай бадзёрай рытмічнасьцю, нібы падаюць знак: рабі, як мы – няма нічога прасьцейшага, чым запаліць сваё нутро абуджальнай іскрай. У адно імгненьне...

І тады я згадаў словы Джона Дона, якімі Эрнэст зачаў сваю знакамітую аповесьць. Калі гіне чалавек, дык па кім жа трывожна бомкае звон? І па табе. І па табе таксама, па ўсіх нас, па кожнаму! І вось менавіта цяпер, калі мне заклала вушы, зусім непрыкметным, як вечаровы цень, зрабілася слова і дае пра сябе знаць толькі з літасьцівай падказкі душы. Такімі вось просьценькімі відарыснымі вобразамі адкрылася праўдзівая існасьць радкоў Джона Дона. І я таксама адчуў, як ніколі раней, што без мяне гэты сьвет, гэтая сетка чалавечых зьнітаваньняў няпоўная, незавершаная, недаплецёная, наскрозь прарваная... І ўпершыню так пранікнёна зразумеў Божую перасьцярогу: людзі не павінны супакойвацца ўяўнай непераводнасьцю мноства, а павінны ашчадна берагчы яго як ахоўную плёначку яечка, калі зусім няма цьвёрдай шкарлупкі. І бадай упершыню за гэтыя горкія дні абудзілася натхняльная радасьць: няхай сабе я і воказапарушная пацярушына, але ж зусім лёгка прыналежу да вялікага Богага плана далікатнага ашчаджэньня жыцьця. І тады зноў згадаліся мне паэт-сьвятар Джон Дон і замужнелы Эрнэст Хэмінгуэй, які патрапіў у ягоную каляіну.

Памятаю томік Хэма, які стаяў на палічцы сярод іншых кніг у незабыўным студэнцкім пакойчыку. Адмас Пятровіч раз-пораз гартаў яго, каб зноў да драбніцаў разгледзець упадабаныя графічныя ілюстрацыі.

* * *

Раніцай па бляшанай ваконнай стрэшцы забарабанілі буйныя кроплі дажджу, але не разбадзёрылі, а толькі прыцерушылі сон сваім гукавым драбноцьцем. А можа, на гэтым бальнічным ложку я наўмысна імкнуўся пачувацца ніцай расьлінай, каб, не раўнуючы як зямныя сокі ў сярэзіне сьцябліны, ува мне зрушыўся з месца, вымкнуўся з вязьмовай закальцаванасьці час? Мне згадаліся радкі з габрэйскай “Агады”, у якіх сьцьвярджаецца, што нават кожная бльнэжына мае свайго анёла-ахоўніка, які загадвае ёй: “Расьці!”

Мне ж і ў голаў не прыйшло лічыць анёламі людзей, якія наўмыснасьцьвярджальна насілі белае адзеньне.

А тут на ваконную стрэшку пачаў прылятаць галубок, мусіць, прыкормлены былым, больш рухомым, лепш ачунялым хворым. У цяжкім затулку, у гнятлівай нямогласьці наканавана хоць чым расчуліць душу.

Сэрца раптам пачала разьдзіраць шкадоба па маіх неразумных дочках: як яны здужаюць адны, калі што? Ці ўтрымаюцца на пранізьлівым сівэрку, які скразіць па людскай супольнасьці, ці адолеюць нягоду?.. А тады і сам сябе шкадаваў – калі згадаў маці, думаў пра слаба адшчодранае ёй сыноўства. І хацелася выцягнуцца, выпруціцца, распластацца якім сьлімаком, каб вось так рэчаісна вытанчаным да

мікрона пластом злучыць дзье існасьці свайго сьцьвярджэння. Быць бацька-сынам! Не ўтрываў – заплакаў па дочках. І па сабе, як па іх.

І пра гэтыя пачуцьці напісаў я Адмасу. А можа і не пісаў, а толькі абдумваў, калі папрасіў родных зьняць са сьцяны ды прывезьці ў бальніцу ягоную карціну – каб натхніцца.

* * *

Узіраешся ў выяву і ўяўляеш, што сядзіш на першай прыступцы храма ў Лалібеле. Нібы жабрак, і не ўзьнімаеш на мінакоў галавы – позірк сьлізгае толькі па іх парэпанаму, як зямля, басаножку. І ты ўжо ня толькі бачыш, але чуеш шоргат ступакоў па гарачай зямлі, па жаданай цьвердзі, якая Божай далонь прыняла тваё абніжэнне ў нябыт.

...Я прытуліў вуха да карціны і выразна пачуў слабы шоргат, а потым і звон – усё адно як ляцела і ляцела з неба ў прыпол халата міласьціна сугучных словаў. І кожнае было ўспамінам жыцьця.

Мне згадалася, як я прасоўваўся ў цьмянае сутарэнне, згадалася трывога: а што без мяне будзе з маімі кнігамі, ці застанеца хоць які нарбак, хоць які радок у кулі прыгожага беларускага пісьменства? І раптам збоку, пад рукой зьявілася палічка, я яе амаль ня бачыў у змроку, толькі намацваў, нібы хто наўмысна падторкнуў. Апроч густой цемры спачатку на ёй нічога не было. А потым у далонь “ключнула” цьвёрдай вокладкай, як птушка тукан дзюбай, кніга. Так далікатна, што я зразумеў: мая! Гэта быў даволі тоўсты, вузкі, але высокі том. Трохі гусьцейшы, чым сама цемра. А якраз пасярод вокладкі сьвяціўся, нібы вітраж, рубінава-бэзавы квадрат. Сьвятло сыходзіла з глыбіні. Па сутнасьці, гэта была яшчэ адна пачуцьцёвая прыкмета, якая сьведчыла: кніга мая. Пазначка. Сьвятло вокладкі заживілася гарачынёй у грудзіне. А якіх-небудзь іншых прыкметаў маёй далучанасьці да гэтага тому не было. Ані знаку. Чым меней рэчаісных асаблівасьцяў, дэталюў, тым меней жыцьця.

Можа, падчас апошняй зьнямогі вось так і мой татулька праз неўтаймоўны, несупакойны сардэчны покліч выяўляў сябе касцом, стваральнікам пожняў і таксама ўсьцешваўся з якой-небудзь “цёплай” прыкметы. Можа, ён чуў гудзеньне чмялёў на трохі замшэлым лузе ў Хмялёўцы, якое дзіцём чуў і я?

...А чаму ў тым сыходжаньні я ўспомніў злыдня, навалач, майго непахіснага зламысьніка – дык і ня ведаю. Можа, яшчэ ня выпетрылася крыўдлівасьць, і мне сьвярбелі ягонья ўсьмешкі і прыкрае гагатаньне ўсьлед? Хіба я чаго-небудзь не дараваў свайму крыўдзіцелю?.. Скразная сусьветная цемра загусьцявала пакудлачанай ватай. У ёй і чмялёў ня можа быць, тым больш – злыдняў.

* * *

Я сядзеў на першай прыступцы ў Лалібеле і думаў, што тутэйшы храм, па сутнасьці, вялізная скульптура, высечаная з падатлівага каменю натхнёнымі майстрамі. Па ўсім відаць, шчыравалі яны заця-

та, не раўнуючы, як мой сябра Іван Вершнік, былы сусед Адмаса Пятровіча па інтэрнацкім пакоі.

Мне згадалася ягоная невялічкая станкавая работа “Той, хто нясе крыж”, якую я бачыў акурат перад сваёй хваробай. Узвалены на плечы крыж нібы ўрос у іх (ці прарос з іх), можна сказаць, чалавек сам зрабіўся крыжом, ператварыўся ў яго падчас свайго руху.

О, як мне даўся ў знакі гэты рух!

Насілки, карэта хуткай дапамогі, мільгаценьне вершалінаў дрэваў і тэлевізійных антэнаў у вокнах, і жаночыя вочы, якія, як каралавыя рыбка, аддадзены плыні сумнай прадвызначанасці. У “рыбках” – жывое неба спагады. Плывуць, плывуць, плывуць... А калі яны стомлена завісали над каралавай бельлю марлевай павязкі, дык здавалася, што на сьвеце ў вабнаты няма большай, чым гэтая, прыцягальнасці.

Аднойчы падчас змушана-гарызантальнага жыцця мяне “прасьвечвала” дыягнастычным прыборам маладая доктарка. Наскамі ступакоў я ўжо было амаль дакрануўся да першай прыступкі ў Лалібеле, глядзеў на сьвет крыху смялей, чым напачатку хваробы. І гэтай смеласці мне хапіла, каб пранікнёна зазірнуць у ейныя вочы. У маім позірку, мусіць, выявілася неўтаймоўная – на цэлую вечнасць – прага аднасьці, якая помніцца яшчэ з пары Адама. Жанчына заўважыла мой позірк і ледзь прыкметна ўсьміхнулася, ці, можа, толькі наважылася ўсьміхнуцца. Але і гэта адбілася на ейным твары. Гарэзлівыя вочы нібыта казалі: “Прабач, але я вось такая, можа нясьціпла, але не магу і на драбок прыглушыць сваю прыгажосць. І так цаню тваю захопленасць ёю! Так цаню...” Усё адно нібы я, зьявечаны, нямоглы, быў апошнім мужчынам на сьвеце, якім проста нельга грэбаваць, бо іначай усё існае на зямлі зьвядзеца, зачэзьне, нібы восенская трава.

Калі пасья завяршэньня дасьледваньня паслужлівыя сястрыцы кацілі мяне на высокіх рухомах насілках назад у палату, я міжволі пачаў згадваць Іванаву скульптуру: той, хто нясе крыж (каго нясе крыж)... У гарызантальным так шмат чалавечага і так мала Богага. Працяг. Пасьлядоўнасьць і прадказальнасьць.

Гэта ўстаўбураны крыж – п’едэстал душы, прыступка ў вечнасць. Згадка пра здарэньне, якое ніколі больш не паўтोरэцца.

* * *

...І, мусіць, якраз тады адкрылася, знайшлася ўскрышаная ўгору прастора крыжа, якая атачае Божы храм у Лалібеле! Напоўненая зранку доўгімі хісткімі бруямі цёплай пары з зямнога нутра, кранутая сонечнымі промнямі, глыбокая і адначасна высокая прастора чалавечых нетраў, спрэс пераплецёная касьнікамі малітоўных словаўздыхаў... І мне захацелася ўплесьці ў яе свой слоўны касьнік – з непаўторным шамаценьнем, цурчаньнем і нават заіканьнем на перакатах з каменьчыкаў цвёрдых лігараў. Вяртаньне да вымаўленьня словаў было прыкметай Божай прылучанасці. Хоць словы яшчэ не злучалі душу з целам, а толькі – з Логасам.

* * *

Каб хоць ведаў Адмас Пятровіч: пасья таго, як вертыкальны шлях працерабіла мне ягоная карціна, і я трохі адужаў, дык ізноў узяўся за

сваё заўсёдняе – асьмеліўся чытаць. Сярод розных чытанак сямейнікі прынеслі мне ў бальніцу і часопіс з раманам Рышарда Капусьцінскага “Імператар” у беларускім перакладзе. Своеасаблівы жыццьяпіс апошняга эфіопскага верхаводы Хайле Сэлас’е, якога ў свой час абрынуў у небыцьцё якраз Менгісту Хайле Марыям са сваімі паплечнікамі.

Мне чамусьці падалося, што на імператара быў трохі падобны мой колішні знаёмец Іван Паранок з бліжняй вёскі Парэчча на Лепельшчыне. Змораны старасьцю дзед казаў мне: “Кладуся спаць і малюся што-вечар: “Забяры мяне, Божа, туды, дзе ўсе людзі ляжаць...” Няхай сабе з позьнім азіраньнем, але я ўбачыў у Іване непадуладную нікому веліч. Нібы дыхтоўнае футра з плечука, без фанабэрыі і якой-кольвечы публічнай хварсы скідваў ён простую чалавечую залежнасьць ад часу, як незаменнага працягу. Ігнат гатовы быў прыняць лёс “усіх” як найлепшы, жаданы, чаканы. Як самы асабісты!

Мусіць, ёсьць агромністыя рэшаты з дзіркамі самых розных памераў, у тым ліку акурат такімі, як абхапіць краямі тулава чалавека. Вось на іх якраз і прасейваюцца людцы ў незваротнае прадоньне. А Іванька аніяк не патрапляў у адмераную на яго дзірку. І ня толькі ў надта паважаным узросьце, але і ў маладыя гадкі, падчас нябачанага дагэтуль у сьвеце закалоту, які ладзілі нібыта дзеля супольнага шчасьця. А насамрэч сартавалі людцаў, усіх пагалоўна страхотнай пугай пагрозаў узганялі на тыя дрогкія рэшаты.

Всяковы сусед і, лічы, Іванава роўня Годар Кляшторны дык права-ліўся адразу, каб ніколі больш не пісаць вершаў на белмове.

А эфіопскі імператар Хайле Сэлас’е памёр, мусіць, у тым ліку і з пуду быць загнаным на рэвалюцыйнае перасяваньне.

Шмат людцаў памірае з пуду. Ой шмат...

Што і казаць, далёка ня ўсе, як дзед Іван, дажываюць да імператарскага ўзросту.

Эфіопская праекцыя

Іншы раз калі цытую сам сябе, ці калі чытаю, як гэта робяць іншыя літаратары, дык міжволі ўздрыгваю: навідавоку ж вар’яцеем!.. А потым усё адно як дараваўшы сабе (тым больш – іншым) махаю рукой: ат, літаратура такая вычварэнская справа, такое няпэўнае служэньне...

“Спаць на плоскасьці – на падлозе, насыціле, у чыстым раўнюткім полі... Адыходзячы ў валадарства Марфея, не загружваць зрокавую памяць якімі-небудзь побытавымі дробязямі – там, нітавым карункам на падушцы (акурат пад шчакой), выразанай на драўляным біле ложка рэльефнай аздобай ці яшчэ чым. Адаваць несьвядомасьці душу амаль цалкам вылушчанай з прыемнай хатняй атуленасьці, у рызыкаўным адцураньні, як перад апошнім шляхам. Ды рэдка хто так аскетычна спрактыкоўваецца. Слабое цела, а праз яго і душа, прагне гэтага мяккага атуленьня, шчасьліва спазнанага з першых гадочкаў, з матуліных ручак.

Хіба што ваяры адыходзяць у апошні сон на “плоскасьці” – канаюць у полі, працятыя скрознай адзінотай...”

А Хайле Сэлас’е на вялізнай плоскасьці імператарскага ложка ска-

раўся прыгнэту Марфеевых чараў штовечар.

* * *

У роднай хаце на Лепельшчыне, як у свой час і Паранок Іван, я сплю на няхітрым металічным ложку, нічым не адметным. Хіба толькі тым, што на ім паміраў мой татулька... Ціха і натуральна, як усё, што ён рабіў па сялянскай завяздзёнцы. “Я канчаюся,” – сказаў маці ейны і мой Васіль, проста папярэдзіў.

І мне ніколі не было боязна спаць на гэтым ложку. Як жа! Маё жыццё надточвае бацькава, доўжыцца з каляна заціснутага вузла. Сьмерць працягу ня мае. Ці мае зусім непрадказальны.

О, як добра мне сьпіцца ў родным кутку! Сон толькі перапыняецца, але не сыходзіць, неадчэпны, як лянота. Прачнуся, і калі не хапае бадзёрасці ўзняцца, калі сумежу вейкі, дык ізноў пльву і пльву на Марфеевым чоўне. Сон, як жыццё. І ніхто яго тут не перапыніць. Маці, адзіная насельніца роднага кутка, і не падумае, хіба толькі незнарок, калі рог коўдры пачне падторкваць, каб цяплей было.

Мой час, як няўцямнае цяля, прывязаны на роснай пожні маленства.

Калі я зусім маленькі, прастуджаны ляжаў на ложку пластом, а матулі трэба было ўходжвацца па гаспадарцы, яна падавала мне з бярэмна драў пурбачок, каб грукаў ім у сьцяну, клікаў так яе з дзеньніка па якой пільніцы. І я, няўцямны, грукаў, але больш з таго, што маркоціўся ў адзіноце. Так не ставала мамінага слова, усьмешкі, што, здавалася, памру.

Пасьля сёлетняй страшнай хваробы з адчаю мне нікуды не хацелася вяртацца – толькі да мамы, у родны куток. Тут я засынаў і прачынаўся, засынаў і прачынаўся. Раніца, як жыццё, наступала зноў і зноў.

* * *

І кожную раніцу я браўся дачытваць славыты раман Рышарда Капусьцінскага.

“...Замкнёныя ў клетках ільвы імператара страшным рыкам дамагаюцца штодзённай порцыі мяса”.

І гэты рык, я думаю, нібы дзвьярыма, заціскаў сэрца нямоглага Хайле Сэлас’е. Ільвы пасля дзяржаўнага ператрасу тут жа страцілі свой кшталт звярыных цароў і цяпер былі прыдатныя хіба для таго, каб падкрэсьліць нямогласьць ссохлага, як сьцяблінка, дзядулі Хайле.

Гартаючы ў ложку часопіс, я нечакана падумаў: вось яно, невымяральнае, нават рэхам, прадоньне паміж рыкам імператарскіх ільвоў і рыканьнем нашай каровы Рабоні, якое вось тут, у гэтым кутку роднай хаты чуў я праз бярэвеньні сьцяны з дзеньніка, калі рагуля нецярпліва клікала маму, каб аддаць малако.

А цяпер мая старэнькая матуля корміць на дзеньніку курэй, якія толькі і нагадваюць пра колішнюю вялікую гаспадарку. Падсыпае ім ячменю, падкладвае мешанкі... І раптам наш певень, усьцешаны сьветлай раніцай і новай спажывай, голасна, з вялікім імпэтам засьпяваў. А я паверыў, што курыны верхавода, не раўнуючы як імператарскі лёкай, наўмысна будзіць мяне, каб сьвядома доўжыў жыццё. І мне да дрыжакі захацелася нібы кінастужку, адкруціць назад час, вярнуць хаця б дым з таго згарэлага мамінага пурбачка, якім я грукаў у сьцяну. Я ж

ужо ведаю, што абяцаны рай куды горшы, чым ягоны самы слабы знак на зямлі.

І вось пра гэтыя шчымлівыя пачуцці мне таксама хочацца расказаць Адмасу Пятровічу. Пры сустрэчы. І перадаць прывітаньне Алесь Цьвічкова, які дарэчы сказаць, неаднаразова тэлефанаваў мне ў бальніцу і ўсё дапытваўся, ці хутка я нарэшце акрыяю, каб разам выпіць. Калі сустрэнуся, абавязкова раскажу Адмасу Пятровічу і пра тое, што Алесь, нягледзячы на перамогу дэмакратыі ва ўсім свеце, па-ранейшаму прыхільна ставіцца да эфіопскага рэвалюцыйнага ператрасу, які зьвёў нас пад зоркай маладосці. Асабліва абвастраецца гэтая Алесева прыхільнасць у зімовыя марозныя дні. Падоранай яму Адмасам аблавушцы няма зносу.

Зюм

Мова, як сыракваша, шчыльніцца глыбінным, кранутым лёгкім блакітам і прахалодай свежых нябёсаў пластом. Як згублены, як заціснуты ў ім сьвітанак, калі сыракваша яшчэ была сырадоем, і матуля будзіла цябе на досьвітку хуценька спажыць гэтыя шчадроты бадлівай карміцелькі. У вялікім гліняным кубку сырадой гайдаўся, як кранутыя ветрыкам на азёрным узьбярэжжы туманы. Лацьвей узрастаць з паднесенага матуляй!

Але ўсю жыватворную плынь адразу не паднясеш і ня вып'еш. Яна сьцьвярджальна загусьцявае свежасьцю, недатыкальнасьцю чысьціні, неабвержнасьцю існасьці.

А па краях мы трохі барляем сваю сыраквашу, бо нам, усходнікам, цяжэй адцурацца ўплываў.

– Каб ты ведаў, – кажу аднойчы сябру-літаратару, які нацэльваецца ў класікі, – хачу назваць сваю новую кніжку вельмі коротка – “Зюм”.

– Што гэта? Абрэвіатура?

– Не. Слова такое.

– Дык наперадзе “и”?

– Не. Проста “зюм”.

– ??? – адчуваю здзіўленьне.

Гэта ж трэба – “наперадзе “и”... “Изюм”, выходзіць. Дапускае, што я магу абысьціся бяз кропкі над “і”, гэтай злучальнай, асноватворнай літарай?!

І што за лухта – «абрэвіатура»! Якая такая абрэвіатура ў прыгожым пісьменстве!

Я пачынаю хадзіць з кута ў кут, нібы падчас абдумваньня новага сюжэту, і напаўняцца крыўдай, але і фанабэрыяй.

Мы – усходнікі! Мы нават недаверліваму палешуку апантана даводзім, што сонца ўстае не ў Японіі, а ў нас!

Тут, на ўскрайку, свая, няхай сабе і збарляная, сыракваша. Калі нашыя дзеткі зьезджаюць у гарады на вучобу ці працу і літуюць адтуль бацькам, дык, падпісваючы канверт, выводзяць «д.» перад назвай паселішча. Гэта значыць – «дзярэўня», там – Будаболь, Убоіна, Усомля... А ў маім радзінным кутку адна вёска найпрост так і называецца – Дзярэўня, афіцыйна, нават на адмысловай шыльдзе перад паселішчам так

выведзена. Вось і напішы на канверце «д. Дзярэўня»... Даводзіцца абціскаць сябе філалагічным унармаваннем, каб растварыцца ў агульна прызнаным і зацверджаным, як кава ў кіпені, ахвяраваць непаўторнасьцю дзеля прыемнай супольнасьці.

«Прыязджалі ўнучкі, накуплялі красных гарбузоў у магазіне...» – кажа мая мама. Яе слых не прызвычайны да слова «кавун».

Для беларусаў існасьць слова, ягоная метафізіка ня толькі ў таямнічасьці повязьў з рэчаіснасьцю, але ня менш, і ў лёгкім звыклым гучаньні, якім абуджаецца душа.

Зюм!

Востры ўскраек над абрываю – «з-з-з...»

Мяккі абвал у пухнату асалоднага смаку – «ю-у!». І нарэшце – тоўсты слой спружыністай гумы, на які гэпаецца нашая разамлелая ад ляноты задаволенасьць – «м-м-м».

Зюм! – колькі пачуцьцяў сашчэплівае ў пук кароценькае слоўца.

...Са школы ад аўтобусага прыпынку пешкі дастаюся да сваёй вёскі – кіламетры з два. Без падсілкаваньня ісьці нялюба. У вясковай краме купляю што-небудзь у руку. Добра, калі сьвежую плюшку з зюмам. Што тая дарога – і ня згледзіся! Бо ўсё адно як ясі яе разам з плюшкай. Уплеценая ў быльняговыя разлогі стужка незаўважна скарачаецца ад адной разынкі да другой. З той пары я перакананы: слова «разынка», хаця б дзеля ашчаджэньня далікатнага дзяцінства, трэба выкарыстоўваць толькі ў множным ліку. А, мусіць, і дзеля падтрымкі зьбяднелых на яго, дзяцінства, дарослых, бо «разынка» – усяго толькі адзін-адзіны крок па дарозе вяртаньня ў маленства. Імгненьне далучанасьці да пазначанага сонцам смаку. Колькі ні нагарні разынак – хоць прыгоршчы, хоць поўны рот імі набі – усё адно яны застануцца «імгненьнямі». Зюм – вась гэта складзены з іх час.

* * *

А ў куцці – не разынка і ня зюм, а сушаны вінаград і вараная пшаніца. Час рассыпаецца градабоям ягад ды зерня.

«Хэнсі»

Калі твой доктар пачынае настойліва дапытвацца: што ты ясі, што п'еш, значыць справы горшыя, чым ты думаў, і цябе з добрых намераў наважаны лекаваць ад зацятай прыхільнасьці да вольнага жыцьця. Хоць бы Гіпакратаў служка патрапіў далікатны, думаеш, хоць бы дасьведчаны і спрактыкаваны, бо яму ж брацца за невылечнае.

– Як толькі адчуецца сябе пасля больніцы больш-менш трывала, можна будзе выпіваць па сто дваццаць пяць грамаў сухога віна, або па дзьвесьце пяцьдзясят напайсухога, або сто грамаў каньяку... – і цярэбіць патыліцу адмысловец.

«Тады яшчэ можна затрымацца ў вірлівым карагодзе жыцьця...» – думаю ўсьцешаны.

Дык вась як яно, вась як шмат залежыць ад чалавека ў нікчэмнай белаі апрапанасе. Ад ягоных хімічных ведаў пра яду ды напоі, з надобрай нагоды прыроўненых да пігулак і мікстуры. Ці да нюшку атруты, якой

трэба адсыпаць самую меру, каб не круціла ў тры столкі, а, наадварот, праганяла немач.

Я патрапіў якраз на такога спрактыкаванага лекара. З напой ён параіў мне не абы-што, а каньяк «Хэнэсі»!

Да таго часу я ўжо навучыўся не эканоміць на леках, але ўсё адно першую чарку «Хэнэсі» піў з нязнанай дагэтуль ашчаднасьцю, маленькімі, як дробнае іканьне, глыткамі. Ды высільваўся ў нязвыклым: залішне доўга затрымліваў «узятка» у роце, імкнуўся адчуць усе адценьні вытанчанага смаку. Гэта было няпроста, і я нават забаяўся, што не адчую мяжу паміж вясёлым напоем і духмянай парфумай. Міжволі згадаў трывалае выслоўе сваіх аднавяскоўцаў. Пра добры парфум яны звычайна кажуць: «смачна пахне». У гэтых «смачных пахах» я памкнуўся вылучыць колькі засьпіртаваных даўнейшымі каленамі рода Хэнэсі ўраджаяў набрынялага сонцам вінаграду. Але мне не было з кім сашчыльніць чаркі. Стары сябра прызнаваў толькі рускагоркую. Каньяк яму «пах клапамаі», і не таму, што помніліся тыя, даўно зьведзеныя ў нашых затулках крывасмокі, а таму, што пра славыты напой так казалі старыя аднавяскоўцы.

Адкуль ім было ведаць, што праз каньяк магла адкрыцца адзінота, параўнальная з радасьцю адхланьня. Яны заўсёды хацелі вясёлай гаманы і супольніцтва, а не суцяшальнага роздуму.

Як у кроплі вады затоены ўвесь сьвет, у сьлязіне – увесь смутак, так у адной чарцы – увесь «Хэнэсі» з яго напрыпашанай стагоддзямі сонечнай сугрэўнасьцю. Колькі ня пі пасья першай чаркі, больш і на грамульку не прыбавіцца вясёлай зухаватасьці, блазнаты, неабачлівага ачмурэньня...

У маладыя гады ў гаманкім цесным коле знаёмцаў я заўсёды імкнуўся як мага хутчэй перакуліць колькі кілішкаў, каб, нягледзячы на зажуранасьць душы, зраўняцца з усімі ў легкадумнасьці. Лацьвей было крыху спазьніцца на сябрыну: па спрадвечнай завязьдэнцы табе налівалі штрафную – паўнюткую, як да роту данесьці чарчыну. Як гэта цяпер дзіўна: сьпяшацца ў піцьці, каб хутчэй згубіцца ў сяброўскім счэпе аднастайнасьці...

А сёньня я заслугоўваю штрафную хіба што за спазьненне на цэлую маладосьць!

...Адцэджаю тонкім цурком «Хэнэсі», тонкім-тонкім, што здаецца: так хістка і нядоўга бруіцца само жыцьцё.

А чым яго надточыш? Хіба што адзінотай!

Але з усьведамленьнем таго, што Адзінота Творцы выпітая да апошняй кроплі. Адзінота бяз ціўканьня птушак, бяз пошуму хваляў, без шаргаценьня пяску, без нематы цьвердзі. Наогул без якога-небудзь звыклага апірышча. Напачатку пачаткаў дадзены толькі хаос.

А табе лацьвей! Ты можаш сядзець у мяккім глыбокім фатэлі насупраць агню і пасья кроплі «Хэнэсі» смакаваць ружовы тунец у кунжутнай абалонцы на шарыках з дулі і дыні, ды яшчэ з малінавай мядова-лімоннай падліўкай... А лепш – тушаную маладую цяляціну з бульбачкай ды са сьпецыяльна, па-нашаму прыгатаваным сочывам з брусніцаў...

Сядзець і марыць пра мінулае, уяўляць, што ты каля зацэпленай у роднай хаце грубкі.

Бо толькі вяртаньне абяцае нам шчасьце. І збавеньне ад боязі адзіночкі творцы (прашу чытача заўважыць, што два апошнія словы пачынаюцца не з прапісных, як раней, а з радковых літараў).

Як на марскім дне...

Нашыя людзі надзвычай дапытлівыя. Ім так і карціць паглядзець, што ў сярэдзіне невядомай машыны ці якога аґрэгату, з чаго зробленая нязнаная дагэтуль прычында ліна... Асабліва, калі заморскай вытворчасці. Нашыя людзі ў душы ўсё яшчэ лічаць сябе лепшай альтэрнатывай гнілой буржуазнай чалавечай сутнасці – і ў вынаходніцтве, і ў ваярстве, ва ўсім.

Алесь Смык быў на ўсе сто нашым чалавекам. Ён працаваў механізатарам у сельгаспрадпрыемстве “Шыдлоўня”, якое ў акрузе больш ведалі па старым найменьні – калгас “Сьветлы шлях”.

Алесь быў выдатным механізатарам! У шуфлядзе старой шафы ягоная жонка за апошнія пяцігоддзе настагавала процьму граматаў рознага гарту, і пра завяршэньне гэтай “капешкі” не было і гаворкі. Тым больш, што на сёлетняе жніво руплівец атрымаў новы камбайн. Не абыякі, а нямецкі. “Алеську “немца” далі”, – пайшла па вёсцы няскладная пагалоска.

А гэта для Смыкоў была і сямейная радасьць. Алесь зусім на трохі адставаў на жніве ад Кандрата Чупсовіча, які летась на сьвяце дажынак у сельсавеце за добрыя намалоты атрымаў спраўнага бычка-кормніка, мусіць, цэнтнеры на чатыры – ва ўзросьце, калі ўздужэлюю жыўліну пачынае апаноўваць гульлівы юр, а праз гэта выяўляецца і зьярыная лютасьць. Дык пераможцу падвялі яго за кальцо ў храпах. Алесева жонка, а на сьвята ж па традыцыі зьбіраюцца ўсе пагалоўна, адразу прыкінула, колькі можна выручыць на кірмашы за кумпячыстага лабоню.

– На “немцу” паспаборнічаю. Сёлета яшчэ большага бычка гадуюць. У раённай газеце пісалі, – абнадзеіў сваю Васіліну Алесь.

А камбайн быў адметны, пакуль адзіны такі ў акрузе – зялёнага колеру, прытым надта насычанага.

– Здалёку будуць думаць, што хмызовая купіна па збажыне сунецца, – так сказаў Кандрат Чупсовіч, зацяты хцівец, які, мусіць, больш, чым хто, зарыўся на новую тэхніку.

Алесь адчуваў гэта і надта незалюбіў, калі таварышок пачаў абмацваць ягоны камбайн ды яшчэ паляпваць рукой па зычнай бакавіне, усё адно як таго набубененага лубінам бычка.

А калі ўвішны Кандрат было сабраўся ўзьбегчы па сходнях у кабінку, дык Алесь жвавенька запыніў яго за крысо пінжака: маўляў, не сьпайсяйся, усё адно дзьверцы зачынены на замок, а ключыкі – вось яны – і паляпаў рукой па кішэні.

А ў кабінку якраз было на што дзівіцца.

Шырокі агляд і якая празрыстасьць шкла! А крэсла! Здаецца, спецыяльна для Алеські зладжанае – паўтарае ўсе выгіны сьпіны. А якое рысорнае!.. А колькі на панельным шчытку пімпацхак, каляровай драб-

наты, нібы ў тым верталёце – вочы разьбягаюцца. Праўда, больш за ўсё ўразіла Алесь зусім звычайная рэч – надзейная шчыльнасьць, з якой зачыняліся дзьверцы кабіны. Хутка ён заўважыў, што камбайн заводзіцца толькі тады, калі дзьверцы загадзя зачыненыя. І гэта яшчэ ня ўсё. Як толькі запускаўся рухавік, у кабіне тут жа ўсчынаўся бруісты павеў – аўтаматычна ўключаўся кандыцыянер. Прытым рэжым ягонай работы задаваў кампутар. З раніцы, калі яшчэ дыхае прахалодай, точыцца па шчылінах волкі туман, кандзішан пампе падагрэтае паветра, у сонечны паўдзён – абдае сьвежасьцю. Пра гэта Алесь ведаў ад інжынера, які ў сваю чаргу аб усім дазнаўся ў сьпецыялістаў фірмы. Дык вось, камбайнер і гора ня знае, і думаць ня думае пра якую ўтульнасьць – паветра ў кабіне заўсёды “свойскае”, лагодна атуляе цела, як свая кашуля.

А стаяў якраз сонечны, бурштынавы ліпеньскі дзянёк. Адно было нялюба Алесю: кандыцыянер наганяў у кабіну паветра паўз араматызатары, ад якіх яно набіралася паху, падобнага на пах духмянага мыла з парфуму старэйшай дачкі Сьцешы. Але на жніве Алесь Смык любіў якраз натуральныя пахі, калі поле пачынала патыхаць сьвіранам, а сьвіран – полем ды пакамшанай саломай... І так галавакружна, усё адно як узрушаная прадчуваньнем блізкасьці жонка дрыготка падносіць пасля лазьні поўную чарку духмянага хлебнага першаку.

Калі прыгнالی “немца”, Алесь што толькі ня плёў хлопцам, каб не сьпяшацца з замочкай, перанесьці яе на іншы дзень, а ў аглядзіны застацца нарэшце на машынным двары аднаму: абмацаць камбайн, нацешыцца з яго, як кажучь, сагнаць ахвоту. Ён, мусіць, з тузін разоў узбягаў па прыступках наверх, зноў і зноў адчыняў і зачыняў дзьверцы кабіны, гэпаўся на сядзеньне, як дурны малец круціў руль – правяраў ці лёгка паварочваюцца колы; запальваў фары, звычайныя і ніжнія, супрацьтумановыя, выходзіў з кабіны паглядзець, як яны сьвецяць і, нарэшце, няхай сабе і ўхаластую, дзеля праверкі ўключыў малатарню. “Немец” загергетаў усімі сваімі шасьцяронкамі, але ўсё ж даволі мякка і ня так траскуча, як свая гаргарына. Ой, далася яна ў знакі! Здавалася, і зусім не асьцё ды рознае шалупіньне вытрасаў на яе дрогкіх рэшатах, а свае незаменныя, непаўторныя гадочки.

“Немец” спраўна грукацеў і грукацеў і нібыта спатураў Алесь да розных прыемных думак, але ён раптам схамянуўся ды заняўся звыклым. Узышоў па мастках на камбайнава тулава, аглядзеў, як круцяцца шківы, ці добра нацягнутыя пасы, ці не падцякае дзе змазка... Але гэта было ўжо неверагодным глупствам: у немцаў і падцякае?... Ну дайце рады!

Усё было бездакорным. Але ж рычагі-кавёлы, напятыя пасы, шасьцяронкі нават па месцы іх знаходжаньня на корпусе трохі нагадвалі Алесю ягоную старую чырвона-іржавую спаруду. Камбайн, адным словам. Хіба што вузлы больш надзейна счэплены, скручаны, змазаны ў “суставах”, шэсьцерні больш трапна і шчыльна падагнаныя адна да адной...

А вось што не пераставала здзіўляць, дык гэта залішнія выгоды на сельгасмашыне. Трэба ж табе: у кабіне амаль не чуто стракаценьне жняяркі – такая гукаізаляцыя. А, падумайце, калі камень буйны патрапіць... Дык жа і рухавік грукоча глуха, адалена, як за сямю сьценамі.

Алесь жа прывык да ўсяго прыслухоўвацца, каб не правароніць якія непаладкі.

Але больш за ўсё Алесь здзівіў кандыцыянер: гэта ж трэба, сваё, “пераважное”, з загоны на загон, з поля на поле надвор’ека! Так і ад звыклага сьвету, хлопцаў нядоўга адчужыцца, здзічэць у гэтай гукаізаляцыі. “Не, трэба далёка не адкладваць, праз пару дзён і праставіць хлопцам, як сьлед замачыць камбайн. Каб не падвёў, каб абрэзаць Чупсовіча. Сорамна ж на такім агрэгате і не абрэзаць”, – падумаў Алесь і ў каторы раз наважыўся пайсьці дадому. Але зноў не ўтрымаўся: выключыў і зноў завёў – ну ўжо ў апошні раз! – рухавік. Так карцела яму, нібы няўсцешнаму маладзёну, яшчэ і яшчэ адчуваць прыемную прахалоду ў гэты смужны, настоены на скошаных у сьвякоту зёлках вечар. Шчасьліваму механізатару хацелася да драбніцаў разабрацца чамусьці менавіта ў сістэме мікраклімату камбайну. Можа, кандыцыянер уразіў сваёй нязвыкласьцю – усё ж астатняе было прыныпова падобным, ці проста захапіў нязнанай дагэтуль выгодай. Алеська нібы прыкарэў да сядзеньня. На адыход перакратаў усе тумблеры, пакруціў усе рэзістары, каб прасачыць, як рэгулюецца “пераважное надвор’е для аднаго чалавека”. Не ўтрымаў і па даўняй звычцы падціснуў, ушчыльніў, каб больш надзейнымі былі, кантакты, агледзеў усе засьцерагальнікі, усе каляровыя папярэчынкі на спецыяльнай панэльцы, усе сашчапляльныя вузлы... Алесь не баяўся што-небудзь сапсаваць, бо хутка зразумеў: у немцаў усё проста, з разьлікам на самых недасьведчаных, на няўмекаў. Чырвоны дроцік – да чырвонага, чорны – да чорнага ну і гэтак далей.

Камбайнер у чарговы раз сагнуўся пад панэль кіраваньня, каб агледзець колькі кантактаў, а калі ўзьняў голаў, дык наўпрост перад жняяркай убачыў ахоўніка мехдвара, старога Арцёмавіча, які, мусіць, ужо абыходзіў пляцоўку, правяраў, ці ўсё на месцы. Яны сустрэліся позіркамі. Арцёмавіч штосьці гарача даводзіў, па звычцы махаючы рукой, нібы на якой трыбуне, ды прызна ўсьміхаўся. Але слаба было чуць. “Вось гэта гукаізаляцыя!” – усцешаны, падумаў Алесь Смык і ў адказ таксама прызна ўсьміхнуўся, але і, як мог, паказаў жэстамі: маўляў, ня чую. І тады Арцёмавіч папстрыкаў пальцамі, нібы нажніцамі, паказаў удалячынь, потым прыставіў пальцы абейх рук да галавы, усё адно як рожкі, папляскаў у ладкі і ўзьняў угору вялікі палец. Разумець гэта трэба было так: з такой жняяркай ты ўсіх камбайнераў абрэжаш, вырвешся далёка наперад, за далягляд і нарэшце заваюеш рагаты прыз. І гэта цудоўна, во! – на вялікі палец. Загадзя віншую, пляскаю ў ладкі. Алесь збольшага зразумеў гэтую пантаміму і махнуў рукой: маўляў, адчапіся, дзед. А калі той неўзабаве пабрыў далей уздоўж камбайнавай “лінейкі”, схамянуўся: запозна ўжо, трэба, трэба йсьці дадому, адпачыць, як сьлед. А заўтра першы выезд на людскай тэхніцы. Бывай, ламачына!”

* * *

Ранічкай Алесь выйшаў з хаты крыху пазьней звычайнага, каб гарачай таропкасьцю ня выклікаць у мальцаў насьмешак. І на машынным двары ён стараўся не прыцягваць увагі, зашыўся ў свой кут ды поркаўся каля бункеру – абы ня кідацца ў вочы. І на поле Алеська на гэты раз

выехаў не паперадзе, як звычайна, а, можа, пятым ці шостым – саступіў Чупсовічу, нібы фору даў.

Жалі азімую пшаніцу ў Хмялёўцы, спорную, густую. Алесь і ня згледзеўся, як намалаціў бункер. Спыніўся на ўзгорку ў чаканьні машыны. А неўзабаве, сьледам за грузавой на “уазіку” пад’ехалі старшыня з аграномам ды пачалі распытваць пра камбайн – як ідзе, ці паўней за нашыя малоціць, нібыта ў Алеся быў час на такія назіраньні. Адно ён заўважыў: бункер напоўніўся збожжам хвілінаў на сем хутчэй, чым у Чупсовіча, пры тым, што Кандрат на гэты раз раней пачаў загон.

Алесю нялюба была цяпер якая-кольвечы ўвага начальства, яму наогул хацелася быць аднаму – ад рэйсу да рэйсу адвозчыкаў.

Было сьпякотна. З чубоў збажыны, як толькі дакраналася жнярка, атрасаліся клубы расьліннага пылу і плыткім мроівам дрыжэлі ў бруістым паветры. Усё цешыла Алесева вока. Ён заўважаў кожную драбніцу, кожнага мятліка ці спужаную птушку, хоць і, як ніколі пільна, сачыў за полем, каб не ўспароцца на якую камянюку.

Алесь ад нястрымнай радасьці нават зацягваў сваім нялюдскім, хрыпаватым голасам якую песьню – балазе ніхто ж не пачуе.

Камбайн стракатаў, сэрца бадзёра тахкала, жыцьцё набыло нязнаны дагэтуль рытм.

Пры спуску з пагорка Алесь намацаў свой старэнькі пінжак, які ён заўсёды вазіў з сабой на нечаканую зьмену надвор’я і які па звычцы перанёс на новы камбайн ды павесіў на адмысловым кручку ў кабінцы. Спачатку ён засмуціўся: ня ўпісваўся рызман у немчуроўскую дызайнавую прыгажосьць, а цяпер вось узрадаваўся. Алесь раптам адчуў прыкметную халадэчу, нібы пасья ранішняга купаньня па сьпіне яго прабеглі хвалі дробнай дрыжакі. Пінжак быў дужа дарэчы. Алесь пачаў думаць, дзе ён патрапіў пад нялітасьцівы скразняковы подых, што пачынае разьбіраць прастуда, і раптам жагнуўся ад непрыемнай здагадкі: гэта ж, мусіць, учора скруціў ён, зьбіў з тропу чортаў кандзішан. Непрыемная здагадка пацьвердзілася, калі Алесь ішоў дахаты. На двары грудзі адразу атуліла пяшчотная сугрэўнасьць – павебра ўсё яшчэ трымала паўдзённы сонечны напал.

“А праз колькі тыдняў немцы з фірмы павінны прыехаць рабіць першае тэхабслугоўваньне, правяраць, ці ўсё да ладу. Вось будзе!..” – раптам устрывожыўся Алеська.

Назаўтра ён ужо забыўся на якую далікатнасьць і засьпяшаўся на работу ад самых пеўняў, яшчэ прыцемкам Алесь разьлічваў да выезду ў поле перагледзець кожны кантакт у сістэме рэгуляваньня, перамацаць кожную драцінку ды ўспомніць, што ён мог ня так зрабіць у той злашчасны вечар. Але на ўсялякі выпадак прыхапіў з сабой і торбачку з цёплым, лагаднейшым, чым стары пінжак, швэдрам ды скураной кяпуркай-васьміклінкай з цёплым падбоем. Больш за ўсё Алесь якраз жа баяўся застудзіць галаву – яшчэ з юнацтва.

І шапка вунь як спатрэбілася: што ні рабіў камбайнер – усё бяз толку, кандыцыянер яшчэ з большымі абаротамі гнаў у кабінку віхурную халадэчу. Гэта яшчэ больш злавала і раздражняла таму, што за шыбамі кабінкі на кожнай саломіне зырка пералівалася сонечнае сьвятло, у навакольным хмызоўі – ані шоллаху. І Алеська, як заведзена ў нашых людзей, у думках пачаў успамінаць нядобрымі словамі немцаў і наогул

усё спатворанае празмернымі зручнасьцямі ды сьпешчанае рознымі прысмакамі замежжа.

“Кандзішан на камбайне надумалі паставіць... Начорта ён! Цёпленька вось на двары і добра, чаго яшчэ трэба!”

Смык прыпыніў машыну ў лагчыне, падалей ад цікаўных вачэй, са-скачыў на зямлю, расправіў плечы, пацягнуўся. Бункер быў ужо амаль поўны, засталася хіба што прайсьці якіх пару сотняў метраў, завяршыць загон і прычакаць адвозчыка. Алесь асабліва не вытыркаўся і перад шафёрамі, каб не пачалі распытваць пра ягонае дзіўнае, не па надвор’і адзеньне. А кяпурку абачліва здымаў, калі набліжалася машына.

“Хай яно спрахне...” – прашаптаў пад нос камбайнер і хоць надзвычай звабліва было пастаяць яшчэ на сонечным прыгрэве, зноў узняўся ў кабінку – час прысьпешваў. Тым больш, што набліжаўся на сваім камбайне з пагрозай “падрэзаць пяты” Чупсовіч. Шырэла і шырэла паласа іржэўніка, а ў паўдзён камбайны адзін за адным рушылі на Кантыжыну, зажынаць новую і адну з самых вялікіх у гаспадарцы ніву.

Калі ўехалі ў пералесак, Алесь адразу ўбачыў вясковую паштальёнку Тоню Вуксу, якая, па ўсяму відаць, ішла ў аддаленыя Задоры. Кандрат, які ехаў паперадзе, і ня думаў спыняцца, наадварот, прысьпешыў камбайн. Алесь жа хуценька схваў шапку ды спыніўся, адчыніў дзьверцы з прапановай падвезці. Яшчэ б! Тонечка!.. Школьны выпускны, сустрэча незамгленага, чыстага, нібы юнацкая мара, сьвітаныя... Гэта Кандрату няма чаго ўспомніць, можна “даганяць” рэкорд і не азірацца.

Вукса прыняла запрашэньне з ахвотаю, круценька ўзнялася па прыступках ды прымасьцілася побач з камбайнерскім крэслам на вялізнай скрынцы для інструментаў і розных прычындаў. І пайшло-паехала: распыты пра жыцьцё-быцьцё, нібыта яны былі не з адной вёскі, а за тысячу кіламетраў жылі і гады ня бачыліся. Успаміны, згадкі, усмешкі... Алесю нават захацелася, каб Кандрат прысьпешыў хаду, няхай сабе і колькі загонаў пройдзе, пакуль ён выедзе з юнацкіх успамінаў.

– А добра было б вось так ехаць да самага сьвітаныя, – усмешліва сказаў ён Тоні і зазірнуў у яе сьветлыя вочы.

Яны ўжо адолелі з кіламетр, даехалі да Каменнага ручая, і машына пачала зніжацца на масток. Мясцінка была надзіва прыгожая, Алесь і Тоня заўважалі гэта, яшчэ калі хадзілі пешкі ў школу.

– Ой, сьцюдзёна неяк у цябе, дзьме, – сказала жанчына. Яна была ў паркалёвай сукеначцы-лісьцінцы без рукавоў. – А ты хітры, Алеська, як ведаў, што холодам пацягне – швэдар на плечы ўсьцягнуў, нібы ўвосень. Дай пагрэцца! – і дуроніца падтачыла руку пад іспод ды пачала казытаць колішняга ўхажора. Але той амаль што не зварухнуўся, набраўся цяргеньня і зьнерухомеў – наўмысна, каб не адпужаць прыемную хвілінку.

Тоня прытулілася да Алесь, прыціснула да плечука голаў і нясьмела абшчапіла яго.

Вось так нечакана вярнуліся да іх распушчаныя часам, як кава ў кіпені, незабыўныя пачуцьці.

Але дарога раптам скончылася. Алесю трэба было паварочваць, і Антаніна са сваёй грузнай сумкай сышла долу. Усё завірыла звыклым карагодам.

І ў гэты дзень Алесь, нягледзячы на нечаканы запынак у дарозе, зноў

абрэзаў Кандрата. І лёгка: што ні кажы, а нашай тэхніцы да іхняй яшчэ далёка. Алесь жа прызвычаіўся да непрыемнага холаду, а сёння, лічы, змірыўся з ім і нават трохі ўпадабаў.

А ўвечары, няхай сабе і ў прыцемку, вельмі дарэчы была невялікая выпіўка. Алесь, нягледзячы на ўсе строгія забароны начальства, нарэшце пачаставаў хлопцаў. Ён загадзя ўсё падрыхтаваў: папрасіў шафёра Юзюка, які найбольш часта адвозіў ад яго збажыну, заехаць па дарозе ў вязковую краму ды прыкупіць усё неабходнае для шчыльнай сябрыны. А зверху – яшчэ і піва, бо, як заведзена, ня хопіць аніякіх напояў для адчування таго, што ўсяго было “ад пуза”.

Механізатары атабарыліся на сваім улюбёным патаемным месцы – у невяліччай лагчынцы непадалёк ад мехдвара. Пра гэтую “патаемнасьць” у вёсцы ведалі, бадай, усе, у тым ліку і кіраўнік гаспадаркі. Ведалі і маўчалі – усё адно ж чарку з рук ня выхапіш. А яно нават і лепей, што не бадзяюцца хлопцы ў пошуках прыпірышча, а заўсёды пад рукой, калі што якое.

Дык і піткі, нібы ў адказ на дабразычлівасьць, паводзілі сябе ва ўтульнай лагчынцы параўнальна ціхамірна – не гарлалі, не мітусіліся, ня браліся за грудкі.

А на гэты раз дык і наогул былі цішэй травы. Мусіць, далася ў знакі і штодзённая не абы-якая стома.

Хлопцы палеглі наўкруг даўно аднекуль прынесенай нізенькай дубовай калоды, падперлі галовы рукамі ды пачалі лена размаўляць пра неабавязковае, нібы і не збіраліся ўзьнімаць чаркі.

Але ж, вядома, узьнялі! Найперш выпілі за Алесевага “немца” – каб не было яму зносу.

– Спраўна стракоча. Куды да яго нашым... – з ледзь прыкметным сумам, але ўсё ж прымірэнча сказаў Кандрат Чупсовіч.

Механізатары больш, чым звычайна, былі зычлівымі і таварыскімі. Здавалася, ніхто і ня думае спаборнічаць за першыństwo – такая лучыла іх еднасьць. Хіба што на хвалько Піткевіча з суседніх “Шаладонаў” быў зуб – надта ж задаецца, зараза. Вось і ўсё.

І тады расчулены такім суладдзем Алесь ня вытрываў і шчыра расказаў хлопцам пра сваю неадчэпную “ангіну” ды з гэтай прычыны такія цяжкія для цёплай пары апранахі. І здзівіўся: ніхто не зарагатаў, наадварот, хлопцы пачалі зацікаўлена раіць яшчэ раз перакратаць усе сашчэпныя кантакцікі, засьцерагальнікі – усе да аднаго, а ня толькі тыя, што наўпрост злучаны з кандыцыянерам. Алесь падзякаваў за параду, нібы за якую рацпрапанову, і ў чарговы раз запрасіў усіх узьняць па “пятнаццаць кропляў”.

Хлопцы з ахвотай выпілі, але неўзабаве нібы па загаду пачалі раптам збірацца дадому – было ўжо запозна, а заўтра ж з раніцы зноў “упрагацца”. Трэба ж слухацца кіраўніка.

– А я дык заўтра і з машыннага двара ня зьеду, пакуль свайму “немцу” радачкі ня дам, – заклапочана прамовіў Алесь і ўзьняў з зямлі швэдар. Ён наважыўся кльпаць да хаты разам з суседам Петраком. Яны звычайна і на работу так хадзілі – налаўчыліся патрапляць пры ранішніх зборах.

Але назаўтра Алесь зноў пайшоў на мехдвор досьвіткам. У каторы

раз праверыў кантакты, а некаторыя і зачысьціў, паварушыў у гнёздах засьцерагальнікі...

У поле ён выехаў, мусіць, на чвэрць гадзіны пазьней усіх. Але што толку! У кабіне па-ранейшаму павявала холадам.

Азмрочаны, зьбянтэжаны Алесь нарэшце ўрэзаўся ў бурштын налітай сонцам збажыны. Ніва была раўнютка, загонная – можа, кіламетры са два да ўзьлеску. Недзе пасярэдзіне загона Алесь машынальна зьняў шапку, паклаў побач з сядзеньнем ды і забыўся на яе. Перад узлескам, перш чым пайсьці на разварот, прыпыніўся і зьняў з сябе цяжкую, жончынага крапаньня апранаху. І вось тут яго як жагнула: дык, мусіць жа, цяплее, цяплее! Ну вядома ж, мелася на ўвазе кабіна, штучнае надвор’е, бо на двары каторы дзень запар трымалася сонечная прыпёка.

Алесь крыху шпарчэй, чым звычайна, зрабіў разварот і з добрага настрою зацягнуў нечакана згаданыя радкі:

Всегда мы вместе,
Всегда мы вместе
ГДР и Советский Союз...

Дарма, што ўжо даўно не было ні першай, ні другой краіны... Быў добры настрой!

Неўзабаве напоўніўся бункер і Алесь у чырвонай, далёка бачнай саколцы вылез з кабіны на ўзмосьце, даючы своесаблівы сігнал адвозчыкам. А яшчэ хацелася і пахварсіць перад імі: зьявілася добрая нагода. А ў другі раз, як толькі напоўніўся бункер, камбайнер з радасьці пакруціў над галавой, нібы прапелерам, сваім ужо непатрэбным на жніве швэдарам. Ён да вечару аніяк ня мог утаймаваць сваю, можа, крыху прыкруую для іншых узьнёсласьць.

Праз пару тыдняў у гаспадарку прыехалі два механікі з фірмы зрабіць неабходнае тэхабслугоўваньне. Дык абгледзелі кожны вінцік, дзе трэба памянлі змазку і чамусьці адзін пас, на якім не было і знаку хаця б маленечкай хібы. Паляпалі Алесь па плячы, усё адно як старога знаёмца, загергеталі нешта сваё, перасыпаючы словы прывітальным “Зэр гут!”, ды зьехалі.

Камбайн пасьля гэтага, як падалося Алесю, пачаў не гудзец, а сьпяваць, адбіваючы рытм малатарнай і жніяркай. На такой тэхніцы проста немагчыма было быць другім – толькі першым, хоць ты ў тры разы падвышай норму.

* * *

У сельсавеце зрабілі падрахунак жніва рознымі спосабамі: па розных паказчыках, з улікам магчымасьці ды тэхнічнага стану камбайнаў. Але, як ні круці, Алесь Смык выходзіў першым. І гэта нягледзячы на тое, што ў канцы жніўня добра задажджыла.

Сьвяткаваньне дажынак з розных прычынаў перанесьлі на сярэдзіну кастрычніка. Замарудзіла і тое, што раён узначаліў новы чалавек, па ўсім было відаць, – зацяты ў рабоце, вечна надзьмуты і посны, як незапраўленая крупеня. Дык і ў сельсавеце ладзілі сьвята з азіраньнем, каб патрапіць. Вырашылі не вытыркацца напачатку нават у весялосьці. А яшчэ было дзіўна, што замянілі абяцаную ўзнагароду за першыньство. Новы галава раёна сказаў на адной нарадзе, што няма больш важнай

задачы, чым павелічэнне пагалоўя быдла. Кіраўнікі будуць персанальна адказваць за кожную страчаную цялушку ці бычка, тым больш – за карову. Ня тое што ў сельсавеце спужаліся адказнасці, але й лішняя зьвязгі не хацелі. Да таго ж шэфы з заводу шасцяронак гатовыя былі дапамагчы набыць для пераможцаў яшчэ лепшыя прызы!.. Завадчане разьлічвалі толькі на адну ласку – каб наперад іх меней турбавалі з дапамогай на ўздыме трасы ці пераборцы бульбы.

Алесю выпала галоўная ўзнагарода – халадзільнік найноўшай маркі, высозны, з дзвюма камерамі – мара любой гаспадыні. Дык Васіліна і цешылася з нагоды, сакатала на сьвяце, як сарока, нават з ахвоты трошкі перабрала салодкага віна.

Увечары халадзільнік на трактарку падвезлі да самага ганку Смыкавай хаты. Васіліна адразу ўзялася збіраць на стол розныя прысмакі, ладзіцца частаваць прыхільных падвозчыкаў.

Алесь тым часам скарыстаў момант. Нешта нялюба яму стала, дык употайкі схадзіў да суседа Косьці Сушняковіча, таксама механізатара, і папрасіў яго дапамагчы з разгрузкай і ўстаноўкай халадзільніка, маўляў, яму надта пільна трэба адлучыцца. Косьця паціснуў ад здзіўленьня плячыма, але пагадзіўся: ці мала што бывае...

Алесю ж раптам пачала дакучаць залішняя ўвага ды раздзьмутае пустата прыкрага, апетага балбатлівымі назоламі “геройства”. Яму хацелася затуліцца ад чужых вачэй у які патаемны кут, у гайку ці на рэчцы, але сонца ўжо значна абнізілася, і з балатавіны насоўваўся настоены на паху глебы холад. І ўсё ж гародамі, някідкай сьцежкай Алесь пабрыў у цэнтр вёскі, дзе на спецыяльным шчыце былі прымацаваныя паштовыя скрынкі. Яму раптам закарцела паглядзець апошняю пошту, забраць, лічы за цэлы тыдзень, раённую газету, бо за справамі аніяк не выпадала схадзіць раней. А цяпер ногі самі вялі яго вузкай сьцежкай. Як калісьці на юнацкае спатканьне. Алесь здалёк убачыў дом Вуксаў, які стаяў на ўзгорку і вылучаўся зыркмі бурачковымі аканіцамі. Апошнія дні ён часьцяком згадаў Тоню і нават сьніў сон, што яго за працоўную перамогу на жніве, а яе – за ўзорную дастаўку пошты ў аддаленыя вёскі ўзнагародзілі пуцёўкамі ў дом адпачынку на паўднёвым моры.

Імклівае чытаньне пад музыку рэп

Адным вечарам пасля работы мне закарцела зайсьці ў кафэ ды выпіць кілішак каньяку. Балазе, з працы я сыходзіў разам з Воўкам Перапечным, а калі мы разам, дык выпіць заўсёды лацьвей. На самой справе, праўдзівае, па пашпарце, прозьвішча дызайнера маіх кніжак не Перапечны, а Перапечын. І, натуральна, клічуць яго Уладзімір, а ня Воўка. Але ж пашпарт не заўсёды адлюстроўвае нашыя адносіны да сябе. Дык і перайначваемся.

Мы заказалі па кілішку “Хэнэсі” і колькі скрылькоў сыру ды селі за невялічкі квадратны столік, як на дваіх. Між іншым зазначу: хоць я і сьвядома з узростам перайшоў на каньяк, а ўсё не магу адвыкнуць ад закідваньня галавы пры глытаньні, як яно было пры піцьці гарэлкі. Дрэнна мне і без прадчуваньня хуткага ачмурэньня. А да цаджэньня

скрозь зубы ды барлянн्या языком высакароднага напою яшчэ трэба прывыкнуць. Ды і пра што пад яго, спадарожніка самоты, весьці гамонку? І ня ведаю.

Добра, што на гэты раз быў са мною рукапіс новага апавядання. Нядоўга думаючы, узяўся чытаць яго Воўку, усё адно, як мы ня ў Віцебску, а ў Парыжы. Усё адно, як ён кампутарны Марк Шагал, а я – Сэрж Рублеўскі. Толькі прачытаў першы абзац, як бармен куды гучней уключыў музыку, нібы наўмысна, каб выбіць з маёй галавы нясціплыя параўнанні.

Але гэта не магло супыніць. Вельмі люблю чытаць услых свае творы. Як ні сорамна, але чытаю іх ня столькі для слухачоў, колькі для сябе. Здавён свае радкі больш успрымаю на слых, чым зрокава. У гучанні адчуваеш хаду часу. Вось я адразу і заўважыў, што зацягнута абмалёўка абставінаў, аніж не пачынаецца дзея ў аповядзе.

– Нешта павінна адбыцца, – робячы чарговы смокт цыгаркі, кажа Воўка. Ён ня можа прытаіць сваёй цікаўнасці і, балазе, сядзіць амаль усутыч, сочыць па аркушы, дзе я чытаю.

– А вось, зьвярні ўвагу, завязваецца канфлікт паміж Алесем Смыком і Кандратам Чупсовічам, – кажу я. – Яны ж, па сутнасці, варагуюць, гэта ж ня жартачкі – напружанае працоўнае, тым больш падобнае на сацыялістычнае, спаборніцтва!

А сам сябе лаўлю на думцы, што ў сялянскім жыцці ўсё, апроч богададзенасці зморнай працы ды каханья, прыдуманая людзьмі, якія займаюцца “абагульненнем”, прыдзяржаўленьнем палявой ды хлёўнай працы. Вядома, і своеасаблівыя, нібы каму на ўцеху, працоўныя двубоі. А па ходу чытанья, нібы заведзены, яшчэ і яшчэ раз зьвяртаю ўвагу Воўкі на месцы, дзе ў тых альбо іншых абставінах сыходзяцца Алесь з Кандратам. І больш, чым раней, заўважаю, што іхняе супрацьстаянне акрэслена надзвычай фармальна, збольшага, адчэпна ці што.

Каб пазбавіцца гэтай прыкрасці, непрыкметна пераводжу гаворку на іншае:

– Зьвярні ўвагу, Воўка: вяртаньне ў юнацтва праз сустрэчу з Тоняй, згадка першага каханья... – гэта ж узвышэнне абсалюту індывідуальнага перад нікчэмнасцю аблудных сацыяльных спарудаў! Хіба мала табе? – хітра гляджу я на Перапечнага і прапаную яму замовіць яшчэ па аднаму кілішку “Хэнэсі”. А пакуль той з ахвотаю ідзе да бармена, расчаравана праглядваю трохі недачытаны рукапіс, азіраю папраўкі, невялічкія, у дватры словы, зацемкі, якія сьпешна зрабіў падчас чытанья. Чую ж, калі тэкст гучыць несудадна, “кульгае” на прыкрае, нятрапнае слова. “Трэба будзе пільна ўсё перагледзець ды выправіць, як сьлед”... – думаю я і бяру ў далонь, прапусціўшы скрозь пальцы ножку, сьвежы кілішак каньяку. Воўка прапануе выпіць за здароўе патомных сялянаў, маючы на ўвазе мяне. А я думаю, што трэба піць за ўсіх людзей на сьвеце! Усе мы, як ні круці, – патомныя сяляне, з той далёкай пары, калі ўпершыню штосьці пасеялі дзеля наедку. Апроч хіба што паляўнічых. Мне хочацца выпіць гарэлкі і закурць, але штосільва трымаюся, не паддаюся спакусе, бо тут жа згадваюцца цяжкія дні мінулага лета, калі круціўся, скуголіў уначы на бальнічным ложку... Маўчу якую хвіліну ды цягну скрозь зубы непаўторны “Хэнэсі”.

А тады працягваю:

– Зьвярні ўвагу, – кажу я дызайнеру, – у аповядзе ідзе гаворка не пра

рэспубліканскае ці абласное, ці нават раённае, а ўсяго толькі пра сельсавецкае сьвята дажынак. Гэтым я крыху “зазямляю”, адводжу ад горніх сфераў сваю іронію.

Мы выпілі па глычку.

– Колькі гадоў таму ў якасці журналіста я пабываў на рэспубліканскім сьвяце дажынак у Слуцку. Шмат што мяне там усьцешыла. І як прыхарошылі да сьвята горад, і зычлівасьць случакоў, і вясёлая гамана ды неўтаймоўная сьпеўнасьць... Ня глянуліся хіба што чырвоныя стужкі цераз плячо, якімі перавязалі, нібы сасьпелыя адмысловыя кулі, перадавых механізатараў. Надта ўжо змушальна, наўрад ці хлопцы ахвочыя да такой ганарыстасьці.

Але, каб мая воля была, я афіцыйна зацьвердзіў бы і сьвяты дасевак, зажынак, першага пракосу, дакопак, убоінаў, нарэшце! Вясковыя людзі вартыя такой пашаноты. Яны ж усіх кормяць і пояць, у тым ліку і вось гэтым французскім сельскагаспадарчым напоем, – і прапанаваў зьвесці кілішкі.

А потым працягваў даводзіць Воўку, што “абніжыў” сьвята дажынак да сельсавету і дзеля таго, каб у апошні момант замяніць галоўную ўзнагароду (гадавалага бычка), якую першапачаткова замысьліў, на халадзільнік. Мне ж трэба было да канца трымаць у апавяданьні атмасферу абсурдысцкай халадэчы. Калі б гаворка ішла пра рэспубліканскае сьвята, такія перамены былі б ненатуральнымі. А тут раённы галава загадаў шанаваць пагалоўе...

– І вось якраз у гэтым месцы апавяданьня, – сказаў я, гледзячы на Воўку Перапечнага чамусьці з крыху пагардлівай усмешкай, – мне хацелася выявіць сваю даўнюю нязгоду. Я заўсёды быў супраць хоць якога адміністрацыйнага ўціску сялянства. Супраць абрыдлых прымусаў, калі да драбніцаў вызначаецца: што, дзе, як і колькі сеяць, колькі мець кароў і авечак...

У трэці раз да бармена схадзіў ужо я сам, бо апавяданьне было дачытанае і мне засталася толькі давесці Воўку яшчэ пра адзін свой заклад, на які, магчыма, ён не звярнуў увагі.

– Люблю “Хэнэсі”, – сказаў Перапечны, калі я вярнуўся за столік. Але ведаючы ягоную зьдлівасьць, гэтыя словы я зразумеў так: маўляў, люблю ўсё толькі ў высокіх узорах – калі напой, дык “Хэнэсі”, калі рыба, дык стронга, калі песьня, дык “Зорка Венера”, калі літаратурны твор, дык...

Што я мог на гэта сказаць? Толькі тост... Прапанаваў выпіць за тое, каб у вясковых крамах, як даўней, пачалі прадаваць кнігі беларускіх пісьменьнікаў. А тады зноў падоўжыў сваё.

– Як гэта навучыцца быць па-сапраўднаму іранічным? – запытаўся я ў Перапечнага. – Іронія ж ня супраць каго-небудзь, яна ж выпраменьваецца радыяльна, дасягае і самога аўтара. На заканчэньне апавяданьня я іранізую над такім сродкам масавай інфармацыі, як раённая газета. Вось Алесь ідзе да паштовых скрынак забраць раёнку за цэлы тыдзень. Так ён, заюшаны пільніцай, прагне сьвежых навінаў і аналітычных артыкулаў пра сельскагаспадарчую вытворчасць. Тых газет, можа, тры ці ўсяго дзьве. Маленькага фармату, па чатыры старонкі ў кожнай. Гэтая іронія-падколка, прызнацца, трохі запазычаная мною ў пісьменьніка-антысаветчыка з Наваполацку Вінцэся Мудрова. У адным

аповядзе ён напісаў прыкладна так: адвячоркам бацька сядзеў на лаўцы пад бэзавым хмызом і чытаў раённую газету... Потым падобныя варыяцыі на тэму раёнкі я сустракаў і ў іншых ягоных творах, дык і сам трывала падхапіў тэму. І думаю, з веданьнем справы: сам жа без малага шэсьць гадоў аддаў працы ў раёнках.

Воўка слухаў мяне, папуляўшы вочы. А потым сказаў:

– Прашу цябе, больш ніколі і нікому не чытай гэтае апавяданьне.

– А пісалася яно лёгка, у добрым гуморы, – трошкі зажураны сказаў я ў адказ і паабяцаў: ніколі і нікому!

«Возьми же»

Люблю людзей, зацятых у мове, як у веры. Няхай сабе іншы раз ня столькі з перакананьня, колькі з упартай натуры ці што. Усё адно як ген у іх сьпецыяльны супраць асіміляцыі маецца. Ня толькі супраць змушальнай, але і ўсьвядомлена і бессаромна прынятай. Бывае, чалавек век свой, як зьехаў з Беларусі, жыве ў зусім інакшай моўнай стыхіі, а ўсё аніяк ня можа адвыкнуць ад мяккага вымаўленьня “гэ”, “гагае” і “гагае”, аж да самай сьмерці. Нібы Бог які засьцерагальнік паставіў, каб ня выракся роднага цалкам, а жыў хоць з такім своеасаблівым таўром.

Так у беларусаў. Так і ў рускіх.

З малалецтва памятаю Лёшку Раманава, чалавека з рускай глыбінкі, які прыбіўся да адной маладзіцы і стала жыў у нашай вёсцы, стаў праўдзівым бабчанцам.

Спачатку Лёшка (даруйце, але ў нас усіх так звалі – Пецька, Віцька, Манька – спакон веку), як і ўсе мужчыны, займаўся ў калгасе палявымі работамі, упраўляўся з канём, а потым быў прыстаўлены да гурта, напару з Лёнькам пасьвіў вялізны статак кароў. І ў адрозьненьне ад многіх маладых беларусаў, якія пераязджалі на жыхарства ў горад, ніколі не “ламаў язык”, ня мкнуўся быць падобным на ўсіх, гаварыў па-свойму, чыста, як маці навучыла. Але той малалетняй парой мы з Петраком паважалі яго не за гэты, цяпер такі прывабны прыклад. Лёшка першым у нашай мясцовасьці ўвёў ва ўжытак зусім інакшую (нібы ягоная мова) пугу для выпасу кароў. О, гэта была пуга! Ня тое што нашыя паганялкі пужлівых жывёлінаў. Кароценькае, акуратна выструганае, з круглым “кулачком” на канцы, каб не высьлізгвала з рукі, пугаўё, а да яго надзейна прымацаваная цвічкамі неверагодна доўгая, мусіць, метраў семвосем, хісткая, але спружыністая пагрозьлівая гнуткасьць.

Саму пугу Лёшка з дапамогай Лёнькі рабіў звычайна з камбайнавых, найбольш пругкіх, вядома, ужо зношаных пасоў. Пуга мела колькі драцяных, старанна сашчыльненых счэпаў. Пасы кроіліся адрэзкамі: тоўсты, тоўсты, а тады таней і таней, на звад. Каб пругкасьць пераходзіла ў жагальную імклівасьць. Пасьля пэўнага вытанчэньня пасоў рабілася ўжо плечэная частка пугі з шаўковых, шчыльна сыціснутых нітак. Там, дзе плячэнка прымацоўвалася да пасу, яна таксама была таўсьцейшаю, прыкладна ў палец, у колькі столак, а далей Лёшка яе тانیў і тانیў на працягу некалькіх метраў і ўрэшце зводзіў да жвавай вяровачкі-жы-

гучкі, можа, у сярнічку таўшчынёй. Вось яна, гэтая жыгучка, якраз і давалася каровам у знакі, бо менавіта канец пугі “апяразваў” добра закруглены ад сьвежай ежы бок збрадлівай рагулі. На ім тут жа як красамоўнае сьведчаньне пільнай увагі да ўпартай каровінай неслухмянасьці выступаў доўгі шнар. А ці будзеш?!

Мой расповед пра адмысловую, можна сказаць, прафесійную пугу будзе ня поўны, калі не завяршыць яго адной адметнай дэталкай. Самы кончык жыгаўкі пасьля цеснага вузельчыка завяршаў расьцярэблены, з вольных валокнаў хвосток, нібы танюткі памазок. Менавіта ён і агучваў страхотны пругкі палёт неўтаймоўнай пугі. Ненатужны ўзмах вольнай рукі – і з кароценькага пугаўя ўсчынаўся спружынніста закруглены, усё адно як цела ўдава, рух пасава-вяровачнай доўгай суцэльнасьці. Рывок на сябе – і гэты страшэнны счэп раптоўна спыняецца, аб чым абвяшчае гучны, не раўнуючы як рэха стрэлу ў дзіцячых вушах, гук. А калі пастух, накінуўшы на плячо, цягнуў за сабой пугу па роснай траве, дык з яе жыгаўкі зрываўся ня толькі “стрэл”, але і аблачынка вільготнага пылку. О, якое тады нас, жэўжыкаў, апаноўвала замілаваньне і захапленне.

Лёшка, чалавек з царскім прозьвішчам Раманаў, адмысловай пугай уцягнуў тады ў нашу вёску ніколі нязнанае, зусім няўцямнае адчуваньне неабсяжнага прасьцягу, стэпавай арлінасьці, уяўленьне стогну зямлі пад капытамі доўгіх, як сам час, гуртоў.

Пугу з Лёшкавай рукі нават аддалена аніяк немагчыма было параўнаць са звычайнай нашай сьцёбалкай, якая была на кожнай сялібе. Ня мог жа я, жаўтароцік, тады падумаць: вось яна, нашая беларуская незласьлівасьць, традыцыйны разьлік на талерантнасьць нават у стасунках з няўцямным быдлам, нашая апырхласьць перад вялікімі абсягамі сьвету і адсюль – геапалітычная ленасьць і дрымота. Тады адно было на ўме: навучыцца б “страляць” з пугі так, як Лёшка ці Лёнька, ды ўволю калі папасьвіць з ёй кароў.

Самыя сьмелыя, бывала, бегалі на аселицу і, калі ўвечары па выгану пастухі падварушвалі ў хадзе статак, выклікаліся дапамагчы ім, прасілі пугі, нібыта падраўняць кароў, а насамрэч – абудзіць гучным стрэлам навакольле. І зморанья мужчыны было саступалі гэтым, як мне здавалася, нахабным просьбам.

А мой сябра, Захаркоў Пятрок, дык і наогул зрабіў мудрэй за ўсіх. Падчас летніх канікулаў брыгадзір накіраваў яго ў памочнікі калгасным пастухам. Статак папоўніўся першацёлкамі, і трэба было іх прызвычаіць да новага гуртавога жыцьця, а значыць, пара хуткіх ног была якраз дарэчы. Мала таго, што за гэтыя дні сябрук пад наглядом Лёшкі ўволю паўчыўся “страляць” з “дальнабойнай” пугі, дык ён набраўся неверагоднага нахабства і папрасіў Лёшку зрабіць і яму дакладна такую – здавалася, непаўторнага ўзору. Балазе Петракоў бацька Захарок працаваў камбайнерам і забясьпечыў яго старымі, але якраз жа годнымі на пугу пасамамі. А што было рабіць мне, сыну палявода? Хоць ты лопні ад зайздрасьці!

Хітры Пятрок дамовіўся на новую пугу на простых умовах: пару дзён ён бегаў за каровамі за дваіх (і прытым з Лёшкавым інструментам) – закругляў статак, гуртаваў тых, што адставалі, і наогул шкадлівых жывёлінаў, адганяў ласых ад пасаваў... А мэтры тым часам давалі яму

каштоўныя парады, збольшага падпраўлялі, пасмоктвалі яблычнае віно ды сыцзорыкам наразалі ўсё неабходнае для абяцанай пугі. Пятрок ня меў стомы ў бегатні за каровамі.

Той парой у нашай вёсцы быў даволі вялікі статак і ўласных кароў. У кожнай сям'і мелася карміцелька, а то яшчэ і падцёлак – гадавалася замена, калі кароўка была старая ці ня надта ўдалая. Як вядома, усе Рабоні ды Зоркі вельмі падобныя на сваіх гаспадынь. Каторая непрыкметная, някідкая скубе сабе травіцу наўзбоч ці ззаду і пакрысе, крок за крокам адстае ад статка, каб і забыўся на яе пастух. Адстае, але так жа незаўважна і набліжаецца да шкоды – там да зялёнага аўса ці пшанічкі. Ты не звяртаеш увагі і ў той бок не глядзіш – і раптам яна рашуча сунецца ў смачнае і вось ужо на поўную мяліцу, похапкам пачынае жаваць спажываную зеляніну. Ты ўзьнімеш гвалт, бяжыш да парушальніцы парадку са сваёй пугай-сьцёбанкай, а кароўка наперад ведае, як яно выйдзе: пакуль дабяжыш, да апошняга будзе скубсьці спажыву, да хвілінкі вызначыць, калі ўцякаць, каб твая сьмешная паганялка і крыху не закранула скуры. Адразу адчуе рагуля, і калі ты перапыніш марны перасьлед – тут жа спыніцца, каб перавесьці дух...

А некаторая, як напрыклад, Мілка Кузьмовай Анюты, проста нахабна пёрла ў шкоду з разьлікам на сваю сілу ды хуткі бег.

І вось Пятрок, змалку зацяты прыхільнік парадку, і вырашыў дацца ў знакі хітрым збрадліўкам і ўкормленым нахабніцам. Вядома, пры дапамозе такой, як у Лёшкі, пугі.

І даўся. Новая пуга, а яе, як і было дамоўлена, мой сябрук атрымаў на трэці дзень пасья сумеснай з Лёшкам пасьбы калгаснага статку, з першага разу зьбянтэжыла вясковых кароў, пазбавіла іх ранейшага спакойнага разьліку ды і цалкам так нялёгка нажытага досьведу аб пагрозак пакараньня. Цяпер немагчыма было прызвычаіцца да новай, куды большай, чым раней, дыстанцыі дасяжнасьці, і амаль кожны набег Захарковага мальчика заканчваўся красамоўным шнарам на каровіным баку. А ці запомніш!

Іншым разам зацятая збрадліўка вярталася з пашы добра спаласаваная дыктатурнай пугай майго сябра. Не скажу, што навука правільнага скубаньня, якая ўбівалася ў рагатыя галовы надзейным Лёшкавым сродкам, падабалася гаспадыням вірлавокіх істотаў. Ну й няхай сабе! Мы разам з Петраком не звярталі ўвагі на іхныя зьвягі. Нам было лацьвей, бо – якое шчасце! – маглі ўжо ўволю спатоліць сваю прагу авалоданьня прафесійнай пугай, якая, здавалася, увобміг дастане сваім кончыкам-жыгучкай нізкую сьценку далёкага лесу. Ды лес стаяў і стаяў, а вось нашы аттапыраныя вушы кусьлівы касьнічок напачатку часта наравіў адпстрыкаць – не адно, дык другое. Бо няспрытна запускалі пасавага ўдава – не адным кальцом, але адразу двума бралася неслухмяная пругкасьць. Ай, як балюча было, здавалася, яшчэ трохі – і вуха адлушчыцца ад няўцямнага качана. І не было на каго крыўдзіцца і каму скардзіцца. Хіба што дасьведчанаму рускаму чалавеку Аляксею Раманаву ды папрасіць навукі. Але ж ніхто з нас і ў сьне ня думаў пра якое-небудзь прафесійнае гуртаваньне кароў на ўтравелых абшарах нашай любай радзімы. Так, гулі адны... Можна і ператрываць.

Што тычыцца мяне, дык я наогул з малалецтва, няхай сабе і несвя-

дома, міжволі, ладзіўся да сумнеўнага занятку прыгожым пісьменствам: услухваўся, як сьцелюцца словы ў людской гамане, як яны гучаць, а потым кладуцца на аркуш сваім парадкам... І, дарэчы сказаць, падчас гэтых услухоўваньняў Лёшка здзіўляў мяне ня менш, чым сваёй пугай. Гаварыў ён нязвыкла, прыкра, але ў той жа час вельмі спрытна. Словы, нібы тыя каровы, былі згуртаваны ў спакойную шчыльнасьць. І посьвістам пугі зноў і зноў была неадчэпная і незаменная для Лёшкі фраза “Возьми же”. Здавалася, бяз гэтай “пужкі” ён баяўся прамовіць і пару сказаў. Усё адно як тыя словы тады не скучкаваліся б, рассыпаліся, разбрыліся па неабавязковых, глухіх кутках.

«Вчера, возьми же, председатель приезжал. Обещал, возьми же, какого-то электропастуха привезти. И к чему это?»

А вось як Лёшка, бывала, папераджальна зьвяртаўся да наравістай каровы: “Возьми же, смотрит она, смотрит... Возьми же, в шкodu она пойдет...»

І так лёгенька залучыў ён у свой гурт, здавалася, цалкам нашае “в шкodu”, так нязмушана. Хоць, як высьвятляецца, і на гэтае слоўца не “асімілявалі” мы незабыўнага Лёшку: сваім яно было, гутарковым і для ягонаў радзімы.

І чаму, возьми же, так трывала мяне злучыла з ім памяць? Ды яшчэ так жывіць!..

Лёшка быў найлепшым і найдаражэйшым рускім чалавекам, якога я страчаў у сваім жыцьці. Без яго, нават у хаўрусе з Пушкіным, Талстым, Тургеневым, я не ўсьвядоміў бы з такой сілай захапляльную непадуладнасьць рускай мовы. Лёшка сваёй парой надзвычай пераканаўча зацьвердзіў: яна не такая, як мая. Зусім іншай прыгажосці і спрытнасьці, зусім іншай хуткапыннасьці і цурчэньня. І недасяжная, ёй нельга навучыцца спаўна.

Вось якім, возьми же, пасланцом у будучыню, у маё прыгожае пісьменства быў у вёсцы Бабча Аляксей Раманаў, цар над усімі пугамі сьвету.

Нядоля фаталіста

З гадамі ўсе людзі робяцца фаталістамі, толькі некаторыя стараюцца не заўважаць хады часу, цешуць сябе якой-небудзь юнацкай аблудай. А я, сталы фаталіст, і аб сьмерці думаю ў кантэксьце іншых падзеяў асабістага жыцьця, як аб чым шараговым. А калі і шкадую аб незваротным, дык толькі аб адным – што парушыў накіраванае радавой супольнасьцю, ня стаў селянінам. А мог быць шчаслівым, як бацька, селянін у невядома якім калене. Цяпер яму зайздошчу. Ягонаў незалежнасьці ды годнасьці. Мой Васіль нават у партыі ня быў. Не таму, што не авалодваў усімі культурнымі ды іншымі набыткамі, якія назапасіла прагрэсіўнае чалавецтва, а таму, што быў незалежным. Больш проста, чым я, лучыўся з Богам. Толькі ад Яго трывала і залежаў – ад Ягамоснага бласлаўленьня росту расьлінаў ды ўзгадаваньня быдла. Ну і само сабой – у вайну, ад Ягонага покрыва, а, мусіць жа, найперш – ад покрыва Божай маці.

Бацька параўнальна слаба залежаў ад тых, хто пануе над людзьмі ў сацыяльным ды побытавым існаваньні. Гэта воля! У неабсяжных межах

свьісту касы, цоканьня капытоў, груканьня сякеры, шаргаценьня бараны на глыжах ды звонкай песьні пілы на бервяне...

Сёньня мне здаецца, што разам са стратай у маладосьці свайго сялянскага надзелу ў лёсе я страціў мажлівае пчасьце. На другіх надзелах яго для мяне, на жаль, не прадугледжана.

Згадваю шасьцідзясятны гады мінулага стагоддзя, калі мая сястра Аліна не магла атрымаць пашпарт, каб зьехаць на жыхарства ў горад. Па сутнасьці, гэта была своеасаблівая забарона “выходзіць у людзі”, пакідаючы шчаслівыя межы сваёй сялянскай касты. Але і сястра зьехала – па блаце здабылі нека неабходную даведку, і тым больш – я, бо надышла пазьнейшая, больш вольная пара.

І вось мне даецца ў знакі колішняя страта сваёй зроду дадзенай каставай прыналежнасьці, усё адно як страта раю.

Як у многіх сацыяльных катаклізмах мінулага стагоддзя, у незваротнай страце вінаватая і камуністычная партыя, гэтая каста брахманаў, якая ўсё ж недастаткова пільна сачыла за перадачай у спадчыну людскай прадвызначанасьці, а ў маё сталенне дык і наогул атрасла рукі ад клопату пра заповітнае пчасьце.

І татулька з мамулькай прычыніліся. Памятаю, бацька абворвае на зіму нашыя соткі, ідзе за плугам, а я, падшыванец, прысьпешваю побач ды скнаруся: “Татка, дай мне баразёнку прайсьці, я змагу, выцягну, як нітачку!” Вы думаеце – даў, думаеце, бачыў ува мне памочніка, будучага спадкаемца? Якраз... “Ай, ідзі ты...” – толькі і выгукнуў са злосьцю. Маўляй, не назалай, займіся чым яшчэ, не твая гэта справа. А ў мяне ж, памятаю, ужо і дзіцячыя кірзовыя боцікі па назе былі, і ватоўка па плячы. Не раўнуючы як у вясковых мужчынаў. Але ж бацька і надалей адбіваў ахвоту да звычайнай працы, так ашчаджаў, каб лягчэй, а ў выніку, выходзіць, каб нешчасліва жыў. Маці ж у сваю чаргу падводзіла пад гэты разрыў пераемнасьці ідэйную аснову: “Вучыся, старайся сыноч, вырывавай, выцягвай ногі з гэтага калгасу...” А матчына ж слова ой як западае ў душу!

Дзядзька Цімох у той жа бок гнуў. Ён быў у нашай вёсцы “адыходнікам”, працаваў не ў калгасе, а ў вайсковым гарадку, што месціўся непадалёк ад вёскі. Там, вядома, школа была. Дык дзядзька першым і аддаў туды сваю дачку, маю стрыечную сястру Валянціну. Каб пагарадскому і гаварыць вучылася, і думаць каля дзетак ваенных, сабраных з усяго сацыялістычнага лагера. А можна было б вучыцца і ў Камені, па-нашаму – хадзіць жа столькі сама. Але сьцяжына была ўжо працярэбленая ў іншы бок, а мне, пазьнейшаму, дык і выбару не было.

Вось такая фатальнасьць з ласкі родных людзей. Шкада, шкада мне, пакорліваму ды звычайнаму да выракаў лёсу чалавеку, што ў свой час ня мог адхінуць прыкрою змушальнасьць.

Няхай бы сёньня я хадзіў у цяжкіх кірзаках, у зьлінялай кухвайцы, піў таннае віно, як у свой час дзед Юстын, і піцаваў бы, піцаваў што-дзень ад цямна да цёмна... Няхай бы. Але, здаецца, і ўсё гэта магло быць натуральнымі прыкметамі майго пчасьлівага пачуваньня, пчасьцем выяўляцца, як усе, сашчільненыя колам сялянскай касты-супольнасьці.

Летась пасья цяжкой хваробы я са страхам адчуў, што страціў ра-

дасць ад свайго пісаньня. І так балюча стала ўспамінаць, што яна была. І так немагчыма жыць без яе. Усё адно як пасья сьмерці. Я згадаў завяршэньне рукапісу сваёй першай кніжкі.

Раньні летні вечар, прымглёнае сонца, закалыханае спакоем возера. Я плыву і бачу, як над паверхняй вады імклівымі росчыркамі бліскаюць срэбныя гульлівыя ўклейкі. Я пераварочваюся на сьпіну і гляджу ў бяздонную сінечу неба. І пада мной глыбіня, якая вымяраецца невычэрпнасьцю страху за сваё жыцьцё. І неўзабаве я сьпяшаюся дадому, на лецішча. Прыходжу і тут жа запісваю свае шчаслівыя ўражаньні, а потым на самым завяршэньні дапаўняю імі рукапіс. І такім чынам трохі больш разумею Пачатак Пачаткаў, бо не адчуваю сумежжа паміж уяўным і рэчаісным сьветам. А мяне паглынае радасьць стварэньня.

Той вечар нібы ў камертоне азваўся ў маёй душы, калі я напісаў апавяданьне “Як на марскім дне”. Непаўторная ў сьвеце радасьць спазнала мяне, а я – яе.

Апавяданьне пісалася з незвычайнай лёгкасьцю. Пры тым, што я па сутнасьці, ня меў прасьцягу для разгону: сюжэт у адну столачку, героі – з замалёўкі ў раённай газеце... Нават невядома чаму павяло гэтай каляінай. Усё адно як у школе далі дамашняе заданьне па прыгожаму пісьменству. А на сур’ёзную работу ў гэтай тэме можна разьлічваць толькі пры адной умове: калі ты маеш сялянскую душу, а ў ёй – жарсьцеваю прагу свайго надзелу зямлі-карміцелькі: усё адно як Божы сьвет толькі ўчора створаны, і людзі ўпершыню ўзяліся яго кроіць. (З зямлёю, насамрэч, гэта заўсёды ўпершыню). Тады магчымы твор нахталт паэмы “Новая зямля” ці рамана “Людзі на балоце”. Мне, на жаль, ня дадзена. Я ж “вырываў ногі” ня толькі з калгасу, але і з сялянскіх прыхільнасьцяў, сьветагляду, досьведу, захапленьняў. Я ўскопваю агарод толькі па просьбе жонкі і нічога з ральлі не чакаю, ня ведаю нават дзеля чаго гэта раблю, усё адно як робат.

Чаму ж мне тады любівае апавяданьне “Як на марскім дне”? Чаму ўсялякімі хітрыкамі імкнуся давесці Воўку Перапечнаму, што яно не “прапашчае”, не зьяжыцца ў сьцірце рукапісаў, як няшчае сена. Спачатку збаяўся, што ўва мне прачнулася сялянская ашчаднасьць, калі гадамі з сялібы не выкідваецца розная непатрэбшчына, тым больш, самаруч зробленае. Але ж сялянскае, як мне вядома, выпетрываецца да пыліначкі.

Гэта я радасьці не магу пазбыцца! – здагадаўся неўзабаве. Радасьць заўсёды пераканаўчая і гарманічная! Што ўжо казаць пра тэкст, калі яна з ім уабшчэпку!

Выходзіць, калі атрымліваецца, што ты ствараеш не літаратурны твор, а вярбальны прытулак душы, тым самым вяртаючы яе, нібы ластаўку, у гняздзечка першададзенай існасьці. У падстрэшша роднага, незабыўнага! І радуешся з гэтага, як з натхненьня.

А калі Воўка Перапечны прачытае лёгкую навэлку “Возьми же” і скажа: “А навошта ты ў апавядальную пасьядоўнасьць Лёньку ўвёў? Што ён там робіць? Толькі згадаецца. Навошта! Лішнія вузельчыкі на вярочыне сюжэтнай лініі. Строга ўсё павінна быць, чыста”, я ў адказ:

“А ты адзін напасьвіў бы сто сорок ці нават больш кароў? Уратаваў бы ад здратаваньня калгасныя пасевы і, што яшчэ больш адказна, – агароды вяскоўцаў? Ну дык вось жа...”

І такім чынам зблытваю ўяўны, выкшталцоны сьвет з недасканалым,
але праўдзівым рэчаісным.

Ня трэба шукаць пачатак пачаткаў там, дзе яго не было.

Вязьмо радзіннае

Бог нас ня выбраў, бо мы ня ведалі, што ён ёсьць.

Расьцярушанае ў прыгоршчах

Прычынаў сьмерці, як і жыцьця, няма. Ёсьць толькі іх версіі...

*

Прычынаў для сьмерці, як і для жыцьця няма, пакуль няма іх версііў...

*

Хіба можа ўсьцешыць версія жыцьця, тым больш – версія сьмерці...

